

הראי"ה וה"אחיעזר"

קשרי הידידות בין גדולי עולם

הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

רבה של ארץ ישראל

והגאון רבי חיים עוזר גרודזנסקי זצ"ל

רבה של וילנא ורבן של כל בני הגולה

ליקט וערך: עמיחי כנרתי

יוצא לאור באלול התשס"ו

ג' אלול יום השנה לפטירת מרן הראי"ה קוק זצ"ל

ו' אלול יום השנה לפטירת הרב יצחק מאיר האיתן זצ"ל-

ניתן להשיג את החוברת אצל

משפחת כנרתי

איתמר

טל' 02-9709988

משפחת האיתן

רח' הרב חיים ויטאל 20

ירושלים

טל' 6520906

תוכן הענינים

5		הקדמה
9		קורות חיים של הגר"ח"ע
11		קשרי ידידות
22		מנהיגי ציבור
38		דיונים הלכתיים
43		טבלת אגרות הראי"ה לגר"ח"ע
45		טבלת אגרות הגר"ח"ע לראי"ה
49		מאמרי זכרון לגר"ח"ע זצ"ל
49		אזל גברא דמיסתפינן מיניה
50		גדול הדור ולבו טהור
54		קדושת הראי"ה
60		"והוא רחום" בלילות חול המועד
64		לוח ראשי תיבות בחוברת

הקדמה

בשבח והודאה גדולים להשי"ת, הרינו עומדים בפתיחת החוברת העוסקת בקשרי הידידות ושיתוף הפעולה בין מרן הגאון הראי"ה קוק זצ"ל למרן הגאון ר' חיים עוזר גרודזנסקי זצ"ל.

שניהם היו גדולי הדור ורועים נאמנים לעם, וקהילות ישראל בכל אתר ואתר קיבלו מנהיגותם. האחד "מרא דארעא דישראל", ורעהו "רבן של כל בני הגולה"¹. ידידות גדולה היתה ביניהם. ידידות נפש אמיתית, שהתבטאה גם בעזרה רבה איש לרעהו בהנהגה.

כתב הרצי"ה זצ"ל במכתב לתלמידו²:

"...שני גדולי ישראל של הדור הקודם, ר' מאיר שמחה הכהן ור' חיים עוזר גרודזנסקי, זצ"ל, היו ידידי נפש נאמנים של כ"ק אאמ"ר הרב זצ"ל.

הראשון... והשני בחבילת הכתבים אליו היה כותב "הדוש"ת באה"ר לשלום כל הנלווים אליו"³.

עיקר הקשר ביניהם היה באיגרות, מכיוון שהיו גרים רחוק זה מזה, ארץ ישראל וליטא. בכל זאת נשתמרו ע"י סופרים גם מעט עובדות, כמובא בחוברת זו⁴.

קורות חייו של הגר"ע זצ"ל יצאו לאור בספרים "אחיעזר"⁵ (ר"ש רוטשטיין) ו"רבן של ישראל"⁶ (ר"א סורסקי). על דרכו העיונית וההלכתית בספרו "אחיעזר", ראה

1. רשכבה"ג הינו זה שהדור כפוף לו ושואלים את דעתו (הגרא"ז מלצר זצ"ל, "בדרך עץ החיים" עמ' 507).

2. איגרת מתאריך ח' באייר תשל"ז. נדפסה בחוברת "עיתורי כהנים" אב תשס"ה, במדור "קורות רבינו".

3. נעיר כאן גם למש"כ הרצי"ה זצ"ל ב"לנתיבות ישראל" (מהדורת בית אל תשס"ג, ח"ב עמ' תצ"ז) על הגר"ע ש"ידועה ומפורסמת התיחסותו והתענינותו הממשית למצב הישוב והתפתחותו הרוחנית והחומרית – עד בכלל הוראתו המכרעת בפסק הלכה לחיזוק העבודה העברית, ולחיוב העדפתה ובצורה בבנית ארצנו הקדושה ובחיי ישובה". וראה שם על "ידידותם האישית ההדדית של ארבעת רועי ישראל עמודי עולמנו אלה", והם מרנן הח"ח, הגר"ע, האדמו"ר מגור והראי"ה, זצוק"ל.

4. לכן אין 'להשוות' חוברת זו לקודמותיה, המרובות במעשים ועובדות, שהרי בהן עסקינן בדמויות שחיו בירושלים סמוך לראי"ה זצ"ל.

5. מהדורה שניה, תש"ו. מכיל 73 עמ'.

6. בני ברק תש"ל, ומהדורה שניה תש"מ. בהקדמה לספר כותב המחבר שאין הספר (כ-150 עמ') מתיימר להקיף את כל מגילת תולדותיו הענקית, ואחת הסיבות היא שבעצם "קורות חייו מעורים בהיסטוריה של האומה היהודית כולה במאה שנים האחרונות".

במאמר של הגרש"י זוין זצ"ל ב"אישים ושיטות", וכן במאמרו של הרב נריה גוטל שליט"א בספרו "חדשים גם ישנים" (תשס"ה) עמ' 189-182.

יש להעיר, שאמנם הגר"ח"ע היה ממייסדי תנועת אגודת ישראל העולמית ונשיאה, תנועה שהיה לה קשר חלקי לאגו"י הירושלמית, שהיו ממתנגדי הראי"ה, אבל למעשה הגר"ח"ע לא נקט עמדה בשאלת רבנות ירושלים והרבנות הראשית (כמובא לקמן בחוברת), והיה בקשר חזק הן עם הראי"ה וקהילתו והן עם הרי"ח זוננפלד וקהילתו.

כבר כתב הרב נריה גוטל שליט"א⁷ על החוסר שעומד בפני הרוצה לעסוק בחיי הראי"ה, שהרי עדיין לא נדפסו אגרות הראי"ה משנים תרפ"ה עד פטירתו בתרצ"ה⁸. מאידך העיר שם בצדק, שאין חוסר זה מהווה מחסום בפני אלו שרוצים לסכם פרקים בחיי הרב, מפני שהרבה חומר או רובו כבר פורסם ויש בו כדי לתת תמונה ברורה על עניינים.

גם בעניינינו ניכר החוסר, ובהשוואת האגרות שנדפסו בספרים, לעומת ארבעים וחמש אגרות של הגר"ח"ע לראי"ה, מצויות רק שמונה אגרות של הראי"ה לגר"ח"ע זצ"ל. בהכנת חוברת זו קיבלתי מהרב זאב נוימן שליט"א ארבע אגרות נוספות מהראי"ה זצ"ל אל הגר"ח"ע זצ"ל, שלא נדפסו עד עתה⁹, חלקן מכת"ק, וחלקן מהעתקה קודמת מכת"ק. סה"כ יש בידינו שתים עשרה אגרות, וברור שהינן רק חלק קטן ממערכת התכתבות מסועפת שהיתה ביניהם.

בשנת תרצ"ח שלח הרצי"ה מכתב לגר"ח"ע בבקשה לקבל ממנו איגרות הראי"ה אליו, ונענה במכתב הבא¹⁰:

הוד כבוד ידידי הרה"ג וכו' כש"ת מוה"ר צבי יהודא הכהן קוק הי"ו. אחדש"ת. יקרת מכתבו מיום ה' אדר"ר קבלתי במועדו, מראש אודה לרומעכ"ת על אשר שלח אלי למנחה את ספרי מר אביו הגאון זצ"ל, וחפץ ד' יצליח בידו וביד המסייעים ע"י להוציא לאור עולם את כל חידושי.

וע"ד מבוקשו לשלוח אליו את המכתבים של אביו ז"ל שבא אתי בכתובים, הנה אצלי לא נשמרו מכתבי הגדולים שהיו גנוזים אצלי מתחילה לרגל המלחמה¹¹ והעתקת מקומי. על מכתב אחד של מר אביו ז"ל בד"ת השבתי ב"אחיעזר" חלק ג' ההולך ונדפס

7. במבוא לספרו 'מכתבי ראי"ה' עמ' כ"ו, ועמ' ל' והערה 21 שם.

8. העוסקים בעבודה מתכננים לעבוד קודם על הוצאה לאור יותר שלימה ומקיפה של איגרות הראי"ה ח"ד, וא"כ יעבור בדרך הטבע זמן רב עד הוצאת האיגרות של השנים שאח"כ.

9. איגרת אחת מתוכן נדפסה כבר בחלקה בליקוטי הראי"ה ח"א.

10. נספח לספר אגרות לראי"ה, איגרת 44.

11. מלחמת העולם הראשונה. מהתשובה נראה שהרצי"ה ביקש בעיקר את האגרות הישנות בענין שכנוע אביו הרב להישאר בגולה, ראה לקמן בדברי הרצי"ה מהקדמתו לאגרות הראי"ה.

כעת.¹² בכ"ז אצוה לחפש בין הכתבים, ואם אמצא מכתבים של מר אביו ז"ל אשתדל להמציא לידו.

ואו"ש וברכה לכת"ר ולכל הנלוים אליו כנפשו היקרה וכנפש הדו"ש.
חיים עוזר

איגרות הגר"ח ע"צ ל"ל לראי"ה מצויות בשני קבצים:

ספר "אגרות לראי"ה" (מכון הרצי"ה, מהדורה חדשה ירושלים תש"ן) וספר "אגרות ר' חיים עוזר"¹³ (הר"י קוסובסקי-שחור, מהדורה שניה מתוקנת תשס"א¹⁴). יש בחוברת זו טבלת המרכזת את האגרות בשני הספרים, לתועלת המעיין.

חוברת זו מצטרפת לקודמותיה¹⁵, ומסיימת את הסידרה. חוברות אלו אינן פותחות דרך חדשה, אלא באות כהמשך למפעלו של רבינו הרמ"צ נריה ע"צ"ל בספריו הרבים. אקווה שיבואו אחרים ויתארו ויסכמו את קשריו של הראי"ה עם גדולי ישראל נוספים.

נספחו לחוברת שני מאמרים, "דבר גדול ודבר קטן". "דבר גדול" – מהנהגות מרן הראי"ה בעניני צניעות, נושא שצריך חיזוק רב בדורנו [במאמר זה היה שותף ידידי הרב רועי זק שליט"א מיישובנו איתמר, והוא אף זה שניסחו. תודתי הרבה לו על כך]. "דבר קטן" – בענין אי אמירת "והוא רחום" של מעריב בלילי חול המועד. תקוותי שיועילו שני מאמרים אלו לקוראים.

12. קשה לדעת לאיזו תשובה כוונתו, מפני שבכל הספר הושמטו שמות הנמענים. הפעם היחידה שמוזכר ב"אחיעזר" שמו של הראי"ה היא בח"ג סי' ל"ד, שכאשר שמע הגר"ח ע"צ על פירצה בא"י בענין חליבה בשבת, הזכיר בספרו: "כתבתי אודות זה לגרא"י קוק ע"צ"ל". וראה בעניין זה באגרות הגר"ח ע"צ תתי"ז-תתכ"א, שבהן איגרת לראי"ה וכן אגרות לרבנים אחרים שבהן מוזכר פנייתו לראי"ה. הראי"ה ע"צ"ל החמיר מאד בענין זה, והסכים רק לחליבה ע"י גוי, ולא לתוך קדירה או לאיבוד, ראה: שו"ת אורח משפט סי' ס"ד (חמש תשובות), אגרות הראי"ה ח"ד סי' א-ש"מ, לשלושה באלול ח"ב פסקה מ"ז וכן במאמריו של ד"ר חיים פלס (בקובץ ברקאי חוברת ב', והשלמות בחוברת ג', ובקובץ בירורים בהלכות הראי"ה).

13. שני כרכים גדולים המקיפים יותר מאלף ומאה אגרות וכרוזים. קובץ זה 'מחליף' את הספר "אחיעזר - קובץ אגרות", שנדפס בשנת תש"ל ע"י הוצאת "נצח" ור' אהרן סורסקי שליט"א, קובץ שכולל רק כארבע מאות אגרות.

14. מהדורה ראשונה: תש"ס. במהדורה השניה נכתב שמו של הראי"ה ברוב האגרות, חוץ מחמש אגרות: שס"ד, שס"ז, תשע"ה, תשע"ז ותתע"ח, מסיבות שונות שעם המו"ל.

15. "אז נדברו יראי ה'" – קשרי הראי"ה והגרא"ז מלצר ע"צ"ל, "אור שלמה" – קשרי הראי"ה והגרש"ז אויערבך ע"צ"ל, "עטרת צבי" – קשרי הראי"ה והגרצ"פ פרנק ע"צ"ל.

כפי שכבר נכתב בחוברות הקודמות, אין מטרתן "להצדיק את הראי"ה, ולהוכיח גדולתו", כפי שמישהו יכול לטעות¹⁶, אלא מגמתן עצמית, לתאר את כבוד התורה שהיה בין תלמידי חכמים גדולים.

תודה לרב זאב נוימן שליט"א על האיגרות החדשות שנתן לי להדפיס כאן. תודה ויישר כח לבחור ינון רייס נ"י משיבת איתמר, שעזר רבות בהקלדת אגרות ומאמרים לחוברת.

תודה רבה מקרב לב לכל המפיצים המסורים בישיבות השונות, שלא על מנת לקבל פרס. בזכות טרחתם היתה לי אפשרות להתחיל בכל פעם לכתוב חוברת נוספת. ברכת ה' עליהם.

אזכיר כאן את חמי הרב מאיר האיתן (הייטנר) זצ"ל, רבו של השומרון משנת תשמ"ב עד פטירתו ב-ו' אלול תשנ"א. היה עובד ה' בכל ליבו, מקושר לדמותו של סבו הגאון רבי משולם ראטה זצ"ל, מח"ס קול מבשר, ולרבותיו בישיבות כפר חסידים ומרכז הרב. "מה זרעו בחיים אף הוא בחיים", בס"ד המשפחה הולכת לאורו ומתחנכת בדרכו. תנצב"ה.

אכיר פה טובה להורי היקרים ולחמותי היקרה על כל טובתם איתנו. 'ברכם ה' בכל מילי דמיטב, ויזכו לראות רוב נחת בגשמיות וברוחניות מכל צאצאיהם. התודה והברכה לישיבת איתמר שבה אני לומד ומלמד, ולשוב איתמר שבשומרון, שבו אנו זוכים לגור.

ויהיו נא אמרינו לרצון לפני אדון כל!

עמיחי כנרתי

16. נביא כאן פסקה חשובה לענייננו מספר "כוכבי אור" (לר"י פילבר שליט"א, עמ' 12-13): "בשנות חייו הענפות עמד הראי"ה בקשרי ידידות וקשרי מכתבים עם רבים מגדולי ישראל. עשרות רבות של מכתבים אלו היו גנוזים למעלה מחמישים שנה, ופעמים רבות העלנו בפני מורנו ורבינו הרצי"ה זצ"ל את הרעיון להוציא לאור את מכתבי הגדולים אל הראי"ה, אך הוא דחה אותנו בטענה כי אביו הרב זצ"ל אינו זקוק ל"הסכמות". אין ספק שמנקודת מבטו של אדם שחזה מקרוב את הראי"ה בגדולתו ותפארתו, שידע על קשריו עם עולם התורה על רבניו ואדמו"רי, ראשי הישיבות וחכמי התורה הרבים, ואת ההערצה, ההערכה והכבוד שרחשו לו כל גדולי הדור שעמדו עמו בקשרים, אדם זה אין לו צורך לאשר במסמכים את העובדות הידועות.

בינתיים קם דור חדש ... החובה לגאולת האמת היא שהמריצה לאחר פטירתו של הרצי"ה להוציא לאור את מאות המכתבים של גדולי ישראל אל הראי"ה, הממחישים יותר מכל את הידידות, הערכה עד כדי הערצה, של גדולי ישראל לגאון ישראל מרן הראי"ה קוק. מכתבים שהפכו לספר "אגרות לראי"ה", שבמהדורה השניה והמורחבת שלו כלולים שלוש מאות ושמונים ואחת מכתבים".

קורות חיים של הגר"ע

רבי חיים עוזר גרודזנסקי נולד באלול תרכ"ג, בעיר איוויה פלך ווילנא, לאביו הרב ר' דוד שלמה ז"ל, תלמיד הגאון הנודע רבי ישראל מסלנט מחולל שיטת המוסר. בעודו ילד נתחנך על ברכי אביו ונתפרסם בשם "העילוי מאיוויה". כבן שתים עשרה נסע ללמוד תורה בעיר אישישוק, שהיתה מפורסמת כאכסניה של תורה לקבוצ גדול של אברכים גדולי תורה. מאישישוק נסע לוואלוזין, ויהי למקורבו של רבי חיים סולוביצ'יק.

בוואלוזין התפרסם ר' חיים עוזר כגאון בתורה. בו בזמן שימש ברבנות בוילנא הרב ר' אליהו אליעזר ז"ל, חתנו של רבי ישראל מסלנט, ור' חיים עוזר לוקח אחר כבוד לביתו בתור חתן. כשנתיים אחר חתונתו נפטר חותנו הרב, ור' חיים-עוזר, שהיה אז צעיר כבן עשרים ושלוש נבחר לשבת על כסא חותנו, ויהי למנהלה הרוחני של עיר מלאה חכמים וסופרים זו, ירושלים דליטא. שמו יצא לתהילה בכל תפוצות ישראל גם בתורת גדול הדור בתורה וגם בתורת עסקן ציבורי ממדרגה ראשונה. מכל ארצות תבל הריצו אליו מכתבים בשו"ת ובענייני הכלל, והוא היה זריז נפלא להשיב לכל שואליו הרבים.

סבלן נפלא היה מאין כמוהו. מעולם לא ראה אותו איש שרוי בכעס. תמיד היה שחוק נעים על פניו ותמיד היה מקבל כל אדם בסבר פנים יפות.

אחר פטירת הגאון רבי יצחק אלחנן מקובנה ז"ל, בשנת תרנ"ו, הוכר ר' חיים עוזר כיורשו הרוחני וממלא-מקומו בעבודת ענייני הכלל של היהדות החרדית, ועל פיו היו נקראות אספות שונות של עסקני הכלל.

בעשרים השנה האחרונות לימי חייו התמסר כולו לעבודת הרבצת תורה בישראל בקנה מדה רב ממדים, בדמות יסוד ישיבות ותלמודי תורה ובהחזקתן וכלכלתן. בשנת תרפ"ד נוסד "ועד הישיבות" בוילנא תחת נשיאותו. עד יומו האחרון לא חדל מלעבוד את עבודת הקודש במסירות מופתית. בה' אב ת"ש יצאה נשמתו בטהרה, וכל בית ישראל שבכל התפוצות בכו את השרפה אשר שרף ד'.

(על פי הרב יצחק קוסובסקי, "בית מדרש", ת"א תש"א. נדפס גם בספר אישים ושיטות לגרש"י זווין זצ"ל, עמ' 171-172)

מנהיג כלל ישראל

רבן של כל בני הגולה, הגאון רבי חיים עוזר גרודזנסקי זצ"ל מווילנא, האיר יותר מיובל שנים את שמי העולם היהודי כצאת השמש בגבורתו. מלבד גדלותו התורנית ומעמדו הרם כפוסק הדור, היה מנהיג כלל ישראל בתקופה קשה וסוערת ביותר. היה רב רבנן, אבי כל הישיבות, על פיו יישק כל דבר קטן כגדול בחיי קהילות ישראל, אביר השתדלנים לטובת בני עמו, מצביא וראש ללוחמי מלחמות ה' בימיו.

כשנתבקש לישיבה של מעלה ביום ה' מנחם אב ת"ש, הדהדה זעקת שבר מקצה העולם היהודי ועד קצהו: "כבה נר ישראל".

מאז חלפו כבר ששים שנה ועדיין זכרו של מרן זצ"ל חי וקיים בישראל, לשמו ולזכרו תאוות נפש כל מבקשי ה', בעיקר בזכות ספרו הגדול והמופלא שו"ת אחיעזר שהוא אחד מספרי היסוד המובהקים הן באהלי התורה והישיבות, והן בעולם הרבנים הפוסקים ויושבי על מדין. גם פעולותיו המופלאות למען כלל ישראל הניבו פרי נצחים, והמפעלים הנשגבים שמסר נפשו עליהם בחייו הכו שרשים עמוקים בנשמת העם, ועוד מוסיפים לפעפע אצל היחיד כמו אצל הכלל.

רועה נאמן

... עניני תורה - חינוך - ישיבות - ביצור חומת הדת - מערכות כלל ישראל - רבנות וקהילה - אגודת ישראל - יהדות רוסיה - ארץ ישראל וכו', אשר כידוע עליו היו כולנה. בכל הזמנים תמיד היו ידיו מלוכלכות בשפיר ובשליא, והוא מלמד את העם חוקי האלקים ותורותיו, מחדש פוסק ומכריע בין דם לדם ובין דין לדין, פודה ומציל נדכאים ונרדפים, מקהיל ישיבות בישראל ומשים עצמו אביהן ופטרונו, משביר כל צרכיהם, מושיב רבנים ופרנסים עדה לכסאות, מנווט את ספינת יהדות התורה בין גלי סער ונחשולי זעף, מסכל גזירות, מצביא מלחמות השערה, מחולל מפעלים אדירים להצלה וחסד, לחינוך תשב"ר, להרבצת תורה בקרב פועלים וצעירים וכיו"ב, ומי ימנה ויספור פעולותיו המגוונות להשקות הצמאים לדבר ה'. כל החוטים מקצווי העולם היהודי הגדול על מיליוני פזורי נדחיו היו נמשכים אל חדרו הדל אשר בירושלים דליטא, על פיו יישק כל דבר קטן כגדול במרבית קהילות ישראל אשר ביבשת אירופה ומחוצה לה.

לא היתה בעיה או נושא בכל תחום שהוא שחרג מגבול דאגותיו. אין עדה, אין זרם ושבט באומה, שלא זכתה לקרבתו המיוחדת מחד, ושלא העריצתו כמנהיג כל ישראל מאידך, חסידים כמתנגדים, ספרדים כאשכנזים, פשוטי עמך ישראל כשמנו וסולתו. גם כל יהודי בודד מכלל האומה נחשב בעיניו כעולם מלא והוא משים עצמו אח לנדכא, אב ליתום ודיין לאלמנה, את כולם הוא מעמיס על כתפיו "כאשר ישא האומן את היונק", לבו שופע אהבה לכל יחיד באשר הוא - מפני שלבו היה לב כל קהל ישראל.

וכך כתב אודותיו מרן החפץ חיים זצ"ל באחד ממכתביו: "ראש וראשון גאון ושר בישראל, רבן של כל בני הגולה, נזר ישראל ותפארתו מרן רבי חיים עוזר שליט"א, ראש הרבנים בוויילנא, המוחזק ומפורסם בכל העולם למנהיג ורועה נאמן לכל עם ישראל זה כיוכל שנים".

(מתוך הקדמת אגרות הגרח"ע, הר"י קוסובסקי-שחור, בני ברק תשס"א)

קשרי ידידות

בפרק זה נכתבים קשרי הידידות בין הגר"ע והרא"ה, ובפרקים הבאים מובאות סוגיות הלכתיות וציבוריות שדנו ביניהם.

הגר"ע נולד באלול תרכ"ג והרא"ה נולד באלול תרכ"ה.

שניהם למדו בישיבת וולוז'ין המפוארת תקופה לא ארוכה (בערך שנתיים), בתקופות סמוכות אך לא מקבילות: הגר"ע בשנים תרל"ט-תרמ"א והרא"ה בשנים תרמ"ד-תרמ"ו.

לאחר מכן נתמנה הרא"ה להיות רבה של זוימל ובויסק, והגר"ע היה אחד מהרבנים המרכזיים והבולטים בעיר וילנא. בתקופה זו היתה הכרות ביניהם, אך היקפה אינו ידוע.

פגישה ביניהם

באיגרת של הרב יצחק קוסובסקי זצ"ל (גיסו של הגר"ע) לרא"ה¹⁷ כתב הוא בראשיתה מילים אלו:

...זכורני כי ראיתי את פני רומעב"ג שליט"א רק פעם אחת לפני שנים רבות, בבית גיסי הגאון הגדול מוהרח"ע גרודזנסקי שליט"א וכו'.

אם כן, בדרך אגב למדנו (ממכתב הגיס) שהשנים נפגשו¹⁸. זהו המקור היחידי לכך. כמובן, יתכן שהיו פגישות נוספות ביניהם, אלא שאין בידינו עדויות לכך.

בעליית הרא"ה לארץ

לפני שעלה הרא"ה לארץ ישראל בשנת תרס"ד לכהן כרבה של יפו, ניסה הגר"ע לשכנעו להשאר בחו"ל לטובת הציבור.

במבוא לאגרות הרא"ה¹⁹ כתב הרצ"ה זצ"ל רשימת אגרות הרא"ה שעדיין לא עלה בידם להשיג. בתוך רשימה זו נכתב:

אגרותיו אל ועד עדת ישראל בעה"ק יפו ת"ו על דבר הצעתם וקבלתו את משרת הרבנות שם. דיון המשא-ומתן נמשך כשנתיים, בחליפת מכתבים תמידית במשך כל הזמן הזה, ע"י עיכובים שנגרמו מצד עדת ישראל בעיר בויסק, שהשתדלה לטובתה למנוע את יציאתו ממנה, ומצד גדולי היהדות שבמדינת ליטא, ביחוד הגאונים ר' חיים עוזר גרודזנסקי ור' אליעזר גורדון והרה"ג החכם והסופר ר' זאב יעב"ץ זצ"ל, ועוד

17. בשנת תרפ"ז. נדפסה בליקוטי הרא"ה ח"ג עמ' 206.

18. נושא הפגישה כנראה נכתב באיגרת המקורית, אך הרמ"צ נראה זצ"ל העדיף מסיבות מסויימות להשמיטו וציין שלוש נקודות.

19. חלק א' עמ' ט'.

מגדולי הרבנות שבסביבה, שטענו לטובת היהדות בכלל, ורוב מנינה ובנינה שהוא יהדות רוסיה, שהיא דורשת את השארתו שם.²⁰

בהיות הראי"ה רב ביפו

גם מהתקופה הבאה, כשהראי"ה כיהן כרבה של יפו (ושל המושבות החדשות) כמעט שלא נשמרו עדויות ומסמכים על הקשר בין השנים, מלבד איגרת אחת בענייני חלוקת ירושה וצדקות:

ב"ה, כ' מנחם ציון תרס"ח, ווילנא.

יראה בנחמה בעיר ד' שמה, ידידי הרב הגאון חו"ב סוע"ה דגול מרבבה כש"ת מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק הי"ו האבד"ק יפו יצ"ו.

אחדשת"ה, ההמחאה ע"ס...

והנני מוטרד מאד ואקצר ואו"ש וברכה להדר"ג ולכל הנלוים אליו כנפשו היקרה וכנפשו ידידו מוקירו ומכבדו הדוש"ת חיים עוזר גרודזנסקי²¹

כמובן, גם לגבי תקופה זו נכונים הדברים שלעיל, ומסתבר שהיה קשר נרחב ביניהם אלא שלא נשמרו עדויות ומסמכים.

הראי"ה רבה של ירושלים ורב ראשי של ארץ ישראל

עיקר הקשר בין הראי"ה וה"אחיעזר" היה בשנים תרע"ט-תרצ"ה, בתקופה שמרן הראי"ה זצ"ל כיהן כרבה של ירושלים וכרבה הראשי של ארץ ישראל.

תארי כבוד זה לזה

ממכתבו של הרב ר' אהרן יצחק זסלנסקי לרצי"ה²²:

"פעם אחת שלח הגאון ר' חיים עוזר גרודזנסקי זצ"ל, ע"י אחד שנסע מוילנא לאה"ק, סך שלושים דולר להנהלת כולל וילנא, וכתב לנו שאם כב' הרב ישלח לו מכתב המלצה להשתדל לטובת הכולל, אז יעשה כל מה שביכולתו לטובת הכולל. ויחד עם זה צירף למכתב הנ"ל מכתב מיוחד לרב. אני, שהייתי חבר הנהלת הכולל, באתי עם עוד חברי ההנהלה לרב. הרב לקח תיכף ומיד נייר וכתב מכתב להגר"ע.

20. גם בשבחי הראי"ה עמ' ע"א כתב מפי הרצי"ה שהגר"ע שידל את הראי"ה להשאר בחו"ל בגלל גודל נחיצותו שם.

21. אגרות ר' חיים עוזר סי' תתנ"ו (ואינה ב'אגרות לראי"ה').

22. שבחי הראי"ה, עמ' ר"ד.

הגר"ח"ע כתב בתואר לרב: 'כבוד ידידנו הרב הגאון הגדול המפורסם' וכו', אבל הרב כתב במכתבו להגר"ח"ע: 'כבוד ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם פאר הדור' וכו'. העזתי פני ואמרתי: רבינו אינו מחוייב לכתוב לר' חיים עוזר תואר גדול יותר מזה שהוא כותב לרבינו.

ועל זה ענה מרן הרב זצ"ל: ראשית, הוא זקן יותר²³. שנית, יודע אני בו שהוא איש אמת, אילו חשבני ל"פאר הדור", לא היה נמנע מלכתוב עלי "פאר הדור". אכן אני חושב אותו לפאר הדור – מדוע לא אכתוב לו זאת?"

* * *

תואר "הגאון האמיתי" היה הרב מייחד רק ליחידי סגולה, כמו למשל: הרידב"ז, ר' חיים עוזר, המהרש"ם²⁴.
(שבחי הראי"ה שם, מפי הרצי"ה זצ"ל).

מכתבי ידידות

לרגל שמחת החתונה של בת הראי"ה עם הרב נתן רענן, כתב הגר"ח"ע לראי"ה שמפאת מחלתו לא היה יכול לשלוח ברכת מזל טוב:

ב"ה ט"ו תמוז תפר"ח

הוד כבוד ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם כו', כש"ת מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק הי"ו.

ישא ברכה מאת ד'.

אחד"ש הדר"ג שי'. ברכתו על ידי הט"ג הגיעני. ת"ל כי מחלתי סרה, אך עודני חלוש ורפה אונים. ואקוה להננותן ליעף כח כי יחלימני במהרה. איזי, גופא דעובדא הכי הוי, לרגל איזה כאב ... עשה הרופא מאיזוש, אשר עי"ז נעשה גירוי קל בעור, ואיזה פצע קטן. שאלתי אחר רופא מומחה, ואמר שאין בזה שום מיחוש. אולם פתאום עלה מדריגת החום, והרופאים חשבו שזהו אינפלוענציע קלה. בינתיים נמשך איזה ימים עד שהפצע התפשט הרבה והרופאים ראו כן תמהו, וחשבו לעשות ניתוח, אבל חסדי ד' גברו, ומיום ליום הוטב, וגם מדת החום כפי הרגיל.

23. וראה בספר הדר זקנים (לרב יואל שורץ שליט"א) עמ' 84 בהערה ל"א, מקורות לכך שמצד דרך ארץ ראוי לכבד אדם שמבוגר ממך.

24. מבדיקה במחשב ע"י תוכנת כתבי הראי"ה עולה שיש עוד חמישה אישים שהראי"ה כתב להם תואר זה: הגאון הנצי"ב זצ"ל, הגר"ש סלנט זצ"ל, הגר"מ עלישברג זצ"ל, הגר"א דון-יחיא זצ"ל והגרז"ר בענגיס זצ"ל. יש לשים לב לכך שרובם מגאוני הדור שקדם לראי"ה, מלבד הגר"ח"ע והגרז"ר, זצ"ל.

עבודה מרובה כעת בגלילותינו בכלל ובקהילתנו בפרט, לרגל הבחירות בגלילות הקרושין, ולא אוכל לעזוב מקומי. רק בשבוע זו יצאתי למעון הקיץ הסמוך לעיר. ואם כי אין בזה מנוחה, אך האויר טוב²⁵.

הנני לברך את ידידי הדר"ג וביתו וכל הנלוים לאהבה אותו בברכת מז"ט מחתונת בתו תחי' עב"ג שי'. לרגל מחלתי לא הקדמתי בברכה ע"י הט"ג. וד' יצו את הברכה עליהם, ועיני הוריהם יראו וישמחו בטובתם ובהצלחתם, כנפשו וכנפש מוקירים ומכבדים הדר"ש.

חיים עוזר

או"ש וברכה לידידנו הרב הגאון מוה"ר צבי פסח פראנק הי"ו, אשר מפני טרדותי המרובים לא השיבותי במועדו על מכתבו, ובקרוב אכתוב לו. וכן ייטיב נא לפקוד בשמי לגיסו ידי"נ הרב הגאון מו"ה יוסף רבי נ"י²⁶.

* * *

באיגרת ששלח הראי"ה לחתנו ולבתו ציין מכתב זה שקיבל מהגר"ח ע:

ב"ה יום ראש חודש מנ"א תרפ"ח. מוצא ת"ו.

בנינו היקרים מחמדי ליבנו ונפשנו נתן ומרים שליט"א
... הגיעני מכתב מהגאון רח"ע שליט"א מוילנא, כתוב באהבה, ומתאר את הילוך מחלתו שעברה עליו וכי הוא ב"ה הולך ומתרפא, ומברך בברכת מז"ט באה"ר, ומתנצל שמפני מחלתו לא שלח ט"ג בזמנה. יתן ה' ונשמע תמיד בשורות טובות מכל ידידנו ויקירנו בכלל עם ה' המצפים לישועה וכו'²⁷.

25. תיאורים מפורטים כאלו על מחלתו ועל הרגשתו במקום המנוחה נדירים באיגרותיו, מפני שהגר"ח ע' היה מתעסק כל זמנו בצורכי הציבור והיחיד ו"שוכח" את עצמו. ודאי שהדבר מראה על הרגשת ידידות אמיתית כלפי המכותב.

26. אגרות לראי"ה אגרת רל"ה.

27. "בשמך רענן", ספר הזכרון לרב נתן רענן-קוק זצ"ל, ח"א עמ' מ"ו.

מחאה נגד הזלזול בראי"ה

כאשר כמה צעירים מאגודת ישראל בירושלים ביזו את הראי"ה זצ"ל, פירסמו הגרא"ז מלצר זצ"ל, ראש ישיבת עץ חיים וגיסו הגרמ"מ אפשטיין זצ"ל, ראש ישיבת חברון, מודעת מחאה בחוצות ירושלים²⁸:

ב"ה ירושלים י"ד שבט תרצ"ג

כבוד ידידינו הגאון הגדול מופת הדור מו"ה אברהם יצחק שליט"א רב ראשי לארה"ק. משתתפים אנחנו בצערו הגדול של הדר"ג על אשר יצאו צעירים נגד הדר"ג בחירוף וגידוף בדברים אשר ממש לא יאומן כי יסופר, ותצלנה און משמוע. לדעתנו אין על הדר"ג לשים לב לזה כאילו פגעו בכבודו, באשר החרפה היא לאלה שיצאו הדברים המנוולים מאתם ומעטם. אכן על כולנו להתאונן על ההפקרות של איסור בזיון התורה ות"ח ועל חילול כבוד החרדים ושלומי אמוני ישראל שהתעטפו בטליתותיהם, ורק זאת נחמתנו שהמעשה הזה הוא רק מעשה צעירים אחדים שאינם אחראים למעשיהם. וה' ישפוט שלום על ישראל.

ידידיו ומוקיריו

משה מרדכי אפשטיין איסר זלמן מלצר

הגרא"ז והגרמ"מ שלחו מכתב גם לגרמ"ע וביקשו ממנו שאף הוא ימחה. ואכן כך עשה, כמובא במכתביו הבאים לר"י רוזנהיים ז"ל, מראשי אגו"י העולמית²⁹:

כ"ג שבט תרצ"ג

...קבלתי מכתב מהני תרי גיסי הרבנים הגאונים ר' משה מרדכי עפשטיין ור' איסר זלמן מלצר שליט"א ע"ד מה שעשו... בעיה"ק בהעלה³⁰ שהוציאו כלפי הרב... כאשר יראה ידידי העתקת הפאשקוויל במכתב הרבנים הגאונים הנזכרים, ובאמת לא ישוער ולא יאומן מבטאים כאלה המשפילים בזה את כבוד האגודה והצעירים, כן קבלתי מכתב מיוחד ממוסדות התורה והישיבות המרעישים עולם על זה, ראוי לקרוא תגר ולכתוב אודות זה. אולי יש לרומע"כ איזו ידיעות מזה יודיעני.

* * *

28. אגרות לראי"ה, עמ' ת"מ.

29. אגרות הגרמ"ע, תשע"ה-תשע"ו. הושמט שם שמו של הראי"ה, אבל מהתאריך ומדאישים

ברור כשמש שהכוונה אליו.

30. =בדף.

ה' אדר תרצ"ג

... כן קבלתי הדו"ח מהאגודה אשר עוד לא הספקתי לקרותו, ע"ד הכתב פלסטר בשם ... שבקשו הרבנים הגאונים ר' משה מרדכי עפשטיין, ור' איסר זלמן מלצר נ"י, כאשר שלחתי העתקת מכתבם אליו. השיבותי להם בתחילת השבוע **מכתב נמרץ** ע"ד החירופים והגידופים שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע, ויצר הדבר כי מבזים ע"י זה את האגודה, והצעירים בודאי ימשכו ידיהם מזה, כי לא זו דרך התורה, גם גורמים רעה לעצם הענין והרעיון הנעלה אשר בעבורו הם נלחמים. את מכתבי בודאי יפרסמו³¹.

בקשה לעליית הגר"ע לארץ ישראל

בקיץ תרצ"ב שלח הראי"ה מכתב לגר"ע (ע"י שליח מיוחד, הרב זאב גולד ז"ל, ממנהיגי ה'מזרחי') לבקש שיבוא לארץ ישראל. כפי שמסר הרב כ"ץ, חתנו של הרב גולד, בהצעה זו נכלל הרעיון להכתיר את מרן הגר"ע זצ"ל כ"ריש גלותא" ועל פיו ישק כל הדור בארה"ק ובתפוצות³²:

וזוהי תשובת הגר"ע:

בעז"ה, עשי"ת תרצ"ג

הוד כבוד ידידי היקר והנעלה, הרב הגאון הגדול המפורסם כש"ת מוה"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, ישא ברכה מאת ד'.

אחדשת"ה, יקרת מכתבו מיום כ"ח מנחם אב העבר, ע"י כבוד הרה"ג מוהר"ז גאלד נ"י, הגיעני במועדו. והנה הדר"ג שמועה שמע מהסכמתי לנסוע לארה"ק לשבת שם בקביעות, ורומעכ"ת מוצא שיהיה לתועלת לכל עניני הקודש ולכל עניני הבנין והריכוז היהדות בכלל, ויעורר בדברים נעימים ונאהבים.

הנה לא אחד מידידי כי הרעיון הזה מנקר במוחי זה כמה שנים, אשר נפשי איותה לעת זקנה להסתופף בחצרות היכל ד'. אבל לידי החלטה לא בא, באשר בדור יתום קשה לעזוב את גלילותינו והשיבות, ויעוין בשו"ת מהר"ם שיק חיו"ד (סי' רכ"ה רכ"ו רכ"ז) מה שהשיב להרה"ג ר' זלמן שפיצער ז"ל. אם אמנם בודאי יש לעשות הרבה בארה"ק, בכל זה קשה להכריע, ואין ספק מוציא מידי ודאי, ולהשערתי המרכז מכון ביותר במקום שרוב בני ישראל נחתים שם, וכעת המרכז היתר גדול לתורה הוא מדינת פולין. בכל זה עוד לא אמרתי נואש להרעיון לצאת בע"ה. אולם מדברי הרה"ג מוהר"ז

31. לצערי לא הצלחתי למצוא מכתב זה בספרים.

32. הרמ"צ נריה זצ"ל העיר על הענוה וכבוד התורה הגדול של הראי"ה, שלא חשש כלל שמא

יכוח בחופתו של חבירו (בשדה הראי"ה, עמ' 286). יש לציין, שעוד קודם לכן, בשנת תרפ"ז,

ביקש הגר"צ פרנק זצ"ל מהגר"ע שיעלה לא"י ויהיה לתועלת גדולה "להישיר הלבבות",

וראה תשובת הגר"ע אליו באגרות

גאלד שי' עוד לא נודעתי על נכון פרטי הדברים אשר חושב מעכ"ר שי', ייטיב נא להדר"ג להודיעני דעתו בפרטיות, כאשר כן כתב במכתבו, שאם יספיק הזמן לבא בדברים בענין זה יבאר לפני את העולה על רוחו, ואתישב בדבר אי"ה. והנני חותם בברכה לרומעכ"ת ולכל ב"ב ולכל הנלוים אליו, ועיניהם תחזינה במהרה בשוב ד' את שבות עמו ויקים בנו כי מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים. כנפשו היקרה וכנפש ידידו מוקירו ומכבדו הדוש"ת חיים עוזר גרודזנסקי³³

אגרות תנחומים מאיש לרעהו

תנחומים על פטירת אמו של הרא"ה

בעז"ה י"ד אייר תרצ"א

הוד כבוד ידידי הרב הגאון הגדול מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק הי"ו. ישא ברכה מאת ד'. אחדשת"ה. קראתי בעיתונים הידיעה ממות אמו הרבנית הצנועה נ"ע. המקום ינחם אותנו בתוך אבלי ציון וירושלים, ויראה בנחמה, בעיר ד' שמה, במהרה. והנני ידידו מוקירו ומכבדו כרום ערכו הדוש"ת. חיים עוזר³⁴

תנחומים על פטירת רעיית הגר"ע

כ"א אדר"ר תרפ"ד

מנחם ציון וירושלים ינחם את כבוד הדרת רב רחימאי הגאון הגדול פאר הדור כקש"ת מו"ה חיים עוזר גרודזנסקי שליט"א בצער גדול באה אלינו השמועה המחרידה על פטירתה של רעייתו הרבנית החשובה והנכבדה ז"ל. אמנם כל עדת ישראל הקרובים והרחוקים מצטערים בצערו הגדול, ומשתתפים באבלו הכבד, ותחשב נא זאת להדר"ג לנחם ולחבש לשברו הגדול. הנני כעת מוטרד מאד בטרדות המסע לאמעריקא בע"ה ביום החמישי הבעל"ט. מה מאד אשתוקק לקבל מכתב מהדר"ג שמה לחזק את ידינו בעבודת הקודש של חיוזק תוה"ק ומוסדותיה באה"ק ובגולה. הנני חותם בברכת נחומים ומירושלים ינחם ובכט"ס יבורך לאוי"ט כנה"ר ונפש ידי"ע קשור באהנ"פ הטהורה הק' אברהם יצחק הכהן קוק³⁵

33. אגרות לראי"ה רצ"ט, אגרות הגר"ע תשנ"ב.

34. אגרות לראי"ה רפ"ב.

בתקופת מחלתו של הראי"ה

בתקופת מחלתו של הראי"ה זצ"ל, קיץ תרצ"ה, נמצאה התכתבות בין שני גדולים אלו בשני עניינים: סיכול המזימה לפנות את בית הקברות בוילנא וסיכול הרעיון של הרפורמים לעשות תנאים בקידושין. על העניין השני ראה לקמן בפרק "מנהיגי ציבור".

כ"ו אייר תרצ"ה

למע"כ רב רחמימאי הגאון האמיתי פאר הדור הרח"ע גרודזנסקי שליט"א,
שלום וברכה,

אחד"ש הדר"ג שליט"א,

אתכבד בזה להודיע לכב' הדר"ג שליט"א כי פה עשינו כל מה שאפשר היה לטובת ביטול גזירת העברת הבית עלמין במ"ק, בתפילת ציבור ומשלוח טלגרמות של התעוררות למקומות חשובים, יתן ד' והכל יבא על מקומו בשלום ולא ירגיזו את שוכני עפר הקדושים ז"ל.³⁶

ע"ד עניני הדרישות לרבנים ולבני ישיבות, לצערינו הגדול לע"ע הממשלה כמעט שחדלה לתת, כ"א ע"פ אופנים חוקיים מאד שקשה להשיגם, מ"מ אנחנו משתדלים לפי היכולת אולי יתן ד' ונוכל להשיג איזה זכויות יותר מורחבות מזה...
הק' אברהם יצחק הכהן קוק³⁷

הגר"ע התייחס לענין בשלושת המכתבים הבאים לראי"ה³⁸:

בעז"ה יום ה' י"ג אייר תרצ"ה

הוד כבוד ידידי עוז הרב הגאון הגדול המפורסם כו' כש"ת מוה"ר
אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א.
ישא ברכה מאת ד'.

35. אגרות לראי"ה ח"ד א-רכ"ב.

36. פרשת השתדלותו של הראי"ה בענין זה, בעצם תוקף ימי מחלתו, נסקרה בספר "האיש כנגד הזרם" (ר' שמואל אבידור הכהן) עמ' רצ"ח-ש', בפרקים "הזעקה מוילנא" ו"האסיפה והמחאה", ושם מובא גם מכתב הראי"ה בנידון. יש לציין לגבי ספר זה, שבהוצאתו החדשה נדפסו מעט הערות ותיקונים שכתב הרצי"ה זצ"ל על הספר, ויתכן שיש בכך מעין אישור על נכונות שאר המקומות.

37. נדפס כאן לראשונה (מהעתקה).

38. ראה באגרות הגר"ע אגרות שס"ד-ש"ע על פועלו של הגר"ע, מרא דאתרא דוילנא, בפרשת בית הקברות.

אחדשת"ה, קיבלתי הט"ג ממעב"ת ומהכולל הווילנאי, שרוצים לדעת המצב ע"ד בית עולם הישן, לעת עתה אין שינוי, זה כבר מערערים ורוצים להרוס את ביה"ק, באשר עפ"י חוקי המדינה ב"ע ישן שהוא יותר ממאה שנים ביכלתם להחריבו, וכאשר הבי"ע הוא סמוך ונראה למערכות הצבא ובתייהם כבר עשו דרך באמצע, ועתה החליטו לעשות שם ספארט, והקול קורא הרצוף בזה יראה המצב, המאגיסטראט רוצה בפשרות, ולהשאיר חלק קברות הגאונים הקדושים. אולם הסכמנו כי אין לעשות שום פשר, וכה השיבה הקהלה להמאגיסטראט. אם אמנם עפ"י החוק הרשות בידם בכל זה נקודה כי ע"פ השתדלות אצל השרים לא יניחו להוציא אל הפועל, וחבל ששחל"ח השר הראשון שעניני ווילנא היו קרובים אליו מאד בהיותו יליד עירנו וגדל וחנך פה, שחשבנו שסוף דבר נביא לפניו את הענין, ועתה לא נדע עוד תוצאות הדברים, והננו מלאים תקוה כי יסירו את רוע הגזרה, והשבתי היום ע"י הט"ג להדר"ג בקשו רחמים.

ואו"ש וברכה להדר"ג ולכל הנלויים אליו לאהבה אותו כנפשו הטהורה וכנפש מוקירו ומכבדו כרום ערכו הדוש"ת.

חיים עוזר³⁹

* * *

בעז"ה י"ב סיון תרצ"ה

הוד כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון הגדול המפורסם וכו' כש"ת מוה"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א
ישא ברכה מאת ד'.
אחד"ש הדר"ג שי'.

יקרת מכתבו הגיעני. ע"ד בית עולם הישן, לעת עתה לא נדע מה שחושבים לעשות, אנחנו השבנו להם...

טוב הדבר אשר התעורר הדר"ג ודעימו, התפילות והמחאות שערכו בענין זה, ומי יתן ויקובל ברצון.

ראיתי בעיתוני א"י איזו הצעה להעביר קבר מרן הגר"א לארה"ק, כמובן שכותב איש בלתי אחראי...

והנני חותם בברכה מרובה לרו"מ כת"ר ולכל הנלויים אליו כנפשו הטהורה וכנפש ידידו מוקירו ומכבדו הדוש"ת.

חיים עוזר⁴⁰

* * *

39. אגרות לראי"ה אגרת שע"א.

40. אגרות לראי"ה איגרת שע"ז.

בע"ה, יום ד' ט' תמוז תרצ"ה דרווגענין

הוד כבוד ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם כו', כש"ת מוהרא"י הכהן קוק שליט"א. אחדשת"ה. חרדתי לקראת השמועה מעיתונים ממחלת רומעכ"ת⁴¹. ואני תפילה לנורא עלילה כי ישלח דברו וירפאהו רפואה שלימה במהרה. ואבקש מב"ב ועושי רצונו להודיעני מיד מבריאותו.

אתמול הגיעני מכתבו ושמחתי כי כאשר שערתי כן היה, ותלו בוקי סריקי בהדר"ג בכוונה, וראוי מאד לעמוד בפרץ נגד אלו המשחיתים⁴².

והנני לבשר את הדר"ג על דבר ביה"ק הישן כי בא צו מהמניסטעריום לבלי להגוע בהבי"ע, והנני עסוקים כעת בדבר הגדר לבנותו ולתקנו, וגם להוציא את המצבות הטמונות בקרקע לפארם, וזה יעלה להוצאה מרובה, אשר לפי מצב העיר אין אפשרות לגמור, ונחוץ מאד שלא יהי' כהפקר ומרמס.

והנני חותם בברכה מרובה, ד' יחלימהו ויחזקהו כנפשו הטהורה וכנפש ידידו מוקירו ומכבדו המחכה לשמוע מאתו אך טוב סלה.
חיים עוזר⁴³

* * *

במכתבו של הגר"ע אל הרש"א וובר, מזכיר הרבנות הראשית, כותב לו שנצטער מאד בהודיע לו מחלת הראי"ה, ומבקש למהר להודיע לו את טיב המחלה, וכותב:

...בעירנו נתפרסם מטעם ועד הרבנים כרוז להתפלל בכל בתי הכנסיות ובתי המדרשות לשלומו ולרפואתו, וכן ברכו את החולה בברכת "מי שברך". כתבתי ובקשתי להשתטח על קברי הגר"א ז"ל ושאר הצדיקים זיע"א, וזה ישלח רפוי"ש במהרה לשמחת לבבנו⁴⁴.

41. למעשה מחלתו של הראי"ה התחילה כבר בערך בזמן חג פסח תרצ"ה, אך חומרתה הגדולה נודעה רק בזמן חג שבועות לערך, וראה בפירוט במאמר "הקיץ האחרון בחיי רבינו הגדול זיע"א" לרש"ב שולמן זצ"ל (נדפס לראשונה בחנוכה תרצ"ו, ואח"כ בחוברתו "הראי"ה קוק זצ"ל"). לגולה הגיעה השמועה הרעה רק בתחילת תמוז!

42. כונתו להצעת הרפורמים להנהיג תנאי בקידושין, וראה לקמן בפרק "ענינים ציבוריים" על פרשה זו.

43. אגרות לראי"ה, אגרת שע"ט.

44. קטע זה מהמכתב נדפס במאמר "הקיץ האחרון בחיי רבינו הגדול זיע"א" (עמ' ל"ט בחוברת "הראי"ה קוק זצ"ל") שצויין לעיל, בספר "האיש נגד הזרם" עמ' שי"ד ובספר ליקוטי הראי"ה ח"א עמ' 469. את המכתב כולו לא ראיתי.

בפטירת הראי"ה

כשהגיע הידיעה הנוראה על פטירת הראי"ה זצ"ל לגר"ע, היה אז בשעת סידור קידושין בחתונה נכבדת, וביקש באותו מעמד מאחד הרבנים להספיד בקצרה את הראי"ה.

וכך העיד הרב חיים חייקל גרינברג זצ"ל, שהיה חבר ועד הרבנים בוילנא⁴⁵:
 מרן הגר"ע זצ"ל שהכיר מאד את הרב הגאון הגאון הקדוש ר' שמואל מרקוביץ הי"ד זצ"ל, גאב"ד טורעץ, אביו של הרב ר' צבי מרקוביץ שליט"א רב ור"מ דרמת-גן. בעת החתונה של ש"ב הגאון העילוי ר' אייזל ווילנער עם בתו של מרן הגאון הצדיק ר' יחיאל מרדכי גורדון זצ"ל ראש ישיבת לומזה בדרוסגעניק, שמרן הגר"ע זצ"ל היה המסדר קידושין, מרן שר התורה ראש ישיבת גרודנא הגאון ר' שמעון שקופ זצ"ל ברכה ראשונה, וברכה שניה מרן הגאון ר' ברוך בר ראש ישיבת קאמניץ זצ"ל. זה היה בחודש אלול בזמן פטירתו של הגאון הצדיק הרב קוק זצ"ל, אז אמר מרן הגר"ע זצ"ל לרב שמואל מרקוביץ זצ"ל בזה הלשון: טורעצער רב, זייט [תהיה] מספיד הרב קוק⁴⁶!

45. נדפס ב"קובץ רבני תורני" אחיעזר, ח"ב תשכ"ח עמ' ל"ה.

46. בחוברת "דבר לדור" – קובץ הספדים על הרב קוק זצ"ל (י"ל אלול תשנ"ו ע"י ידידי הרב אבישי אלבוים נר"ו) כתב בעמ' 89 ששמע מעשה זה גם מהרב צבי מרקוביץ שליט"א, והוסיף לו הר"צ שכמובן כך גם היה למעשה, שהספידו אביו שם.

מנהיגי ציבור

אגודת ישראל

הגרח"ע היה ממייסדי תנועת "אגודת ישראל" העולמית ונשיאה. אגו"י היתה תנועה שכינסה את הציבור החרדי בעולם במגמה לאחדם סביב דגל התורה, במסגרת נפרדת מהתנועה הציונית (בשונה מתנועת "המזרחי", שהיתה כלולה בתנועה הציונית).

הסניף הירושלמי של אגודת ישראל היה קשור רק במידה מסויימת לתנועה העולמית, אבל למעשה עמד בפני עצמו,⁴⁷ עם הנהגה ציבורית נפרדת. הוא איגד בירושלים את הציבור היותר קנאי, בעיקר מיוצאי הונגריה, שהקימו לעצמם קהילה נפרדת ("העדה החרדית") בראשות הר"ח זוננפלד,⁴⁸ ולחמו בהקמת הרבנות הראשית לא"י ובנשיאה הראי"ה.

הגרח"ע זצ"ל לא נקט עמדה בשאלת רבנות ירושלים והרבנות הראשית, והיה בקשר ידידותי הן עם הראי"ה וקהילתו והן עם הר"ח זוננפלד וקהילתו.

בקיץ תרצ"ב כתב הגרח"ע את המכתב הבא לגרצ"פ פרנק זצ"ל:

אחדשה"ט. ביום שבת קודש הגיעני טלגרמה ממע"כ בבקשה לעכב את הרב ז"ק⁴⁹ מלבוא עד שיענה להזמנה לד"ת לפני גדולי הדור.

הנה הקשה מע"כ לשאול מאיתי, וגם היא חידה בעיני לא אוכל להבינו. **יודע מע"כ כי בכל הזמן עמדתי מרחוק ולא התערבתי בסכסוכים וההתפלגות שם מטעמים אשר אתי.** והנה ידוע אשר בעת התמנות ע"י המוסדות שנתמנה כבוד הרב הגאון מוהר"א הכהן שליט"א לרב, פרשו חלק מן הציבור ומחו, ואחרי איזה זמן בחרו את כבוד הגה"צ מוהרי"ח זוננפלד זצ"ל לרב, ובמשך הזמן ביצרו להם קהילת "ועד העיר האשכנזי" לקהילה בפני עצמה, רב ובי"ד מיוחד ושחיטה מיוחדת. ועיקר טעמם ונימוקם שאינם

47. לעיתים, ויתכן שאף לעיתים קרובות, לא שבע הגרח"ע נחת מהנהגתם ופעולותיהם, ראה למשל לשונו באגרות הגרח"ע תשע"ח: "בנוגע לחליפות המכתבים והויכוחים בעניני אגו"י בארץ ישראל לא אוכל לשבוע רצון וגם גורם עגמת נפש. אין ספק בדבר שראוי להרחיב חוג האגודה בין השדרות הרחבות שם, שיהיה להם השפעה מרובה, ובהיותם מתי מספר ומצומצמים בד' אמות שלהם אין להם כל השפעה. ואם לא יסכימו לשנות את התכסיס שלהם, ההכרח ליסד אגודה אחרת שם...".

48. אגב אורחא יש לציין שממעשים ועובדות רבות עולה שהרי"ח זוננפלד זצ"ל היה בקשרי כבוד והערכה אישיים עם הראי"ה, וראה גם בליקוטי הראי"ה ח"א עמ' 155-163.

49. הרב מנחם מנדל ז"ק, רבה של ריגה. הזמן להיות רבה של "העדה החרדית" בירושלים, לאחר פטירת הגרי"ח זוננפלד זצ"ל.

רוצים להיות כפופים תחת "ועד הלאומי", דוגמת ומתכונת הקהלות באונגארן שפרשו מקהלות "סטטוס-קווא" המתלכדים ומאוחדים עם החפשיים, ויסדו להם קהלת יראים. וזו היתה השקפת הרה"ג מוהרי"ח זוננפלד זצ"ל וסיעתו לבלי להיות נכנעים תחת שלטון ועד הלאומי.

עכ"פ זוהי עובדה ומעשה בדיעבד שנתארגנה קהילת "ועד העיר האשכנזי", ולו היה להם הרשות והרצון להזמין לדת היה עליהם לעשות כן ולהזמין מתחילה את כבוד הרה"ג מוהרי"ח זוננפלד זצ"ל, ועתה מה כח ביד יפה לעכב את הקהילה של "ועד העיר האשכנזי" היוצא מ"ועד הלאומי" למנות להם רב ומורה מיוחד כפי דעתם והשקפתם במקום הרה"ג המנוח מוהרי"ח ז"ל, אשר בהיותו בחיים חיותו היה דואג למצוא ממלא מקומו.

והשערתי דעת ידידנו הגאון מוהרא"י הכהן קוק שליט"א לבלי לצאת מהועד הלאומי, למען שלא תחדל השפעתו על מהלך הענינים הכלליים של ועד הלאומי הנוגעים לדת⁵⁰, אבל אחשוב שבדאי טובה גדולה כפי מה שהורה הנסיון בארץ אשכנז כי ע"י הקהילות היראים שביצרו להם מעמד בפני עצמם הוכרחו גם הקהלות הכלליות של הסטטוס-קווא להתחשב עם זה ולהחשיב את הצרכים הנוגעים לדת, וכי גם בעיר הקודש תהיה אימת כת היוצאים. וגם לאלה הנוטים להתקרב עם החפשיים ולהשפיע עליהם מרוחם - שעליהם ללכת בדרכי נועם ומתינות - טוב שיהיה גם בלעדם יראי ה' מאוחדים אשר לא יבושו לדבר בשער ולא יכחדו את אשר עם לבם להגיד האמת בשפה ברורה ובדברים בוטים. וכמדומה אשר לא די שאין להם לעכב למנות רב לקהילת ועד העיר האשכנזי כי אם לעזור להם שיתוסף כח לחזק את הדת בהתאחדות נגד הפרצות והפורצים שהרבו בימינו אלה, ונכון מאד שיתאחדו הרבנים בענינים כללים הנוגעים לחיזוק הדת בארץ הקודש, ומי יתן ויתאחדו כולם בלב אחד לגדור את הפירצות. והמקום יהיה בעזרם.

ועם כל הכבוד אשר לבי ירחש למע"כ ולהרבנים הגאונים שליט"א, האמת אהוב מכל, ואחרי הישוב בזה עם ידידי הרבנים הגאונים מו"צ בקהלתנו, לא מצאנו שום מקום עפ"י דין לעכב את הקהילה של "ועד העיר האשכנזי" היוצאים מ"ועד הלאומי" למנות להם רב ומורה במקום הרה"ג מוהרי"ח זוננפלד ז"ל, וכל רב רשאי לקבל את הרבנות. חיים עוזר גרודזנסקי⁵¹

50. כאן כותב הגר"ע מטעם הקירוב וההשפעה, אבל ראה באיגרת הבאה שמציין גם את טעם האחדות: "לבילתי להרחיק חלק מ"ישראל", וכידוע שזאת היתה שיטתו של מרן הראי"ה זצ"ל, ראה: "אורות", אורות התחיה פסקאות כ"ב-כ"א, "מאמרי הראי"ה" עמ' 58-59, "לשלושה באלול" חוברת א' עמ' מ"ח ו"ליקוטי הראי"ה" ח"ג עמ' 248-251. וראה גם מש"כ הגאון הנצי"ב זצ"ל בשו"ת "משיב דבר" ח"א סי' מ"ד.

51. אגרות הגר"ע איגרת תשס"ד.

כלומר: הגר"ע לא רצה להכניס ראשו בין ההרים הגבוהים, "כל הזמן עמדתי מרחוק", ולא גילה טעמו בזה. מצד ההשקפה, שני הצדדים מובנים לו, ואדרבה יש ענין שיתקומו שתי הקהילות, "שמאל דוחה וימין מקרבת".
יש מקום להשוות איגרת זו לאיגרת נוספת – ידועה מאד – שבה הוא מתיחס לשאלה העקרונית של הקהילות הנפרדות⁵²:

"...בשאלת הפרידה, אשר הרב הגאון הצדיק מוהר"ש רפאל הירש זצ"ל גזר אומר, אחרי שניתן הרשות מאת הממשלה בשנת תרל"ו להפרד מהקהילה המקומית, והורה הלכה למעשה שכל בני קהילתו מחויבים על פי הדין להפרד מן הקהילה הגדולה וגזר איסור להישאר בה הלאה, ורוב בני הקהילה לא שמעו לו בדבר הלזה, אחרי שעלתה בידם לעשות חוזה עם הקהילה הגדולה, לבחור בשביל החרדים רב חרד, ושהחרדים בלבד יבחרו בו, וכל מוסדות הכשרות של הקהילה כמו בית הכנסת, שחיטה, מקוה, בית הספר לדת, בית החולים יהיה תחת השגחת הרב הנזכר עם בד"צ שלו ביחד עם ועד בע"ב של חרדים, ואת מס העדה שהחרדים משלמים לקהילה לא יוציאו אלא בשביל המוסדות המיוחדים לחרדים, ובשביל ביה"ח וביה"ק, והכספים הנ"ל יורשמו בפנקס מיוחד ואין רשות להוציאם בשביל מוסדי הרעפארם, ורוב היראים הנז' תמכו יתדותם על מה שהורה להם הרב הגאון הצדיק מו"ה יצחק דוב באמבערגער זצ"ל. והאריך רומעכ"ה לבאר טעם שני הצדדים פנים לכאן ולכאן...

הנני להגיד לידידי רומעכ"ה, עם כל חפצי למלאות רצונו ולהשיב לו כהלכה, הקשה לשאול הפעם מאתי. כי אמנם קשה לפתור שאלה חלקית שהציע רומעכ"ה מבלי לגנוע בעיקר השאלה שנחלקו בזה הרבנים הגדולים הצדיקים מוהרש"ר הירש ומוהרי"ד באמבערגער זצ"ל, ועל זה הלא אינו שואל רומעכ"ה כלל. ובאמת יסוד פתרון שאלה העיקרית הזאת לפי דעתי איננה ככל הוראות או"ה, וגם שאלות עגונות היותר חמורות אשר שרשם פתוח בש"ס ופוסקים, ועל המשיב לשים עין עיונו בביאור שיטת הראשונים והאחרונים ולהכריע על פי כללי ההוראה וימצא פתרון השאלה הסבוכה.

לא כן פתרון שאלה זו. יסודתה ביחוד בהכרה גמורה ובהשקפה בהירה, לדעת איזה דרך ישרה לגדור גדר ולעמוד בפרץ לחזק הדת. אין ספק בעיני שלא נחלקו הרבנים הצדיקים מוהרש"ר הירש ומוהרי"ד באמבערגער זצ"ל בהוראות ודינים, רק השקפותיהם היו שונות כל אחד על פי דרכו בקודש ולשם שמים. ובאשר השקפה זו מאירה ביותר לחכם המכיר את מקומו החי ודר באותו גליל וקהילה, יודע כל תכונות אנשי הקהילה ופריטיהם, קשור אתם בכל הנימים המקשרים, מפקח על צרכיהם, לו עין בוחן לשום לב בעיון היטב למשאלות הדת, ויכול לראות גם את הנולד לדור יבוא.

52. נדפסה באגרות הגר"ע, איגרת תק"י. האיגרת נדפסה לראשונה מכת"י בספר הזכרון לגר"י

וינברג זצ"ל (בעל שו"ת שרידי אש), ירושלים תש"ל, עמ' ט"ז-יב, ולאחר מכן במקומות נוספים.

ועל כן לפי הנראה, לא נשאלו להכריע פתרון השאלה החמורה מגדולי מאורות הגולה בכל תפוצות ישראל ממדינותינו הגאונים מוהרמ"ל מלבי"ם ומוהר"י סלאנטער ומוהר"ל דיסקין ומוהר"י אלחנן גאוני אה"ק וגאליציען זכרונם לברכה, באשר השאלה הזאת אינה נפתרת על פי מקורים מהתלמודים והפוסקים, ורק על פי סברא ישרה והשקפה נכונה ומאירה, אשר בהיותם בריחוק מקום לא יכלו להתערב בזה ולא מצאו די עוז בהשקפתם להכריע, וסמכו בזה על הרבנים הצדיקים החונים במקומם, אשר על הבי"ד שבאותו מקום ואותו גליל לחזק הדת ולעשות סייג כדי שלא יעברו העם על דברי תורה. ובודאי אילו היו נחלקים בהכרעת הדינים היו שואלים את גדולי הדור להכריע ביניהם ולהגיד הלכה ברורה.

אין ספק אשר הרב הגאון הצדיק מוהרש"ר הירש זצ"ל אשר זכה וזיכה את הרבים במעשיו הגדולים ובדרשותיו הנלהבות ובספריו המלאים אהבת תורה ויר"ש, דבר גדול עשה בהתיסדות הקהילה "רעליגיאנס – געזעלשאפט" המשוכללה והמצוינה ותהי לקהילת ישרון למופת בישראל. ולולא שביצרו להם היראים בקהילה מיוחדת היו מתבטלים במיעוטם בתוך העדה הכללית, מה שאין כן כאשר נפרדו ונשתכללו בפני עצמם, ומוכרחת גם הקהילה הכללית להתהדר ולהתנהג שיהיו המוסדות הכלליות על פי טהרת הקודש.

... בדבר ההתחברות עם הפושעים: לדעת המפרידים רואים בזה סכנה גדולה להיהדות, שילמדו ממעשיהם ושישפיעו בהתקרבותם על דור נולד לרעה. **ולדעת המקרבים רואים בזה מצוה רבה לבלי להרחיק חלק מעם ישראל ולזכותם**, ואינם רואים שום הפסד ליראים הנבדלים בנוגע לצרכי היהדות. וכן אין זה ענין למה שאמרו וכי אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך, כי לדעת המקרבים אין בזה כל חטא ועון, ואדרבא מצוה היא לזכות את הרבים, ולפי זה מה שרואים המפרידים עבירה גדולה בחיבור, רואים בזה המקרבים מצוה. והספק לפי זה בעיקר המעשה אם היא מצוה או עבירה.

וספק כזה הנוגע ליסוד התורה והמצוה, שאינה נפתרת על פי מקורים מתלמודים רק על פי הגיון ישר ונסיון, רק על הבית דין שבאותו מקום להעמיק חקר בזה, להשים קו ומשקולת לשיעור ההתקרבות וההתבדלות. כי לא כל המדינות ולא כל המקומות והזמנים שוים בזה. רק על הבי"ד המקומיים למצוא הכרעתם לעשות סייג לדברי תורה. ובהכרעת המשקל ושיעור ההתקרבות וההתבדלות נחלקו בזה הרבנים הצדיקים מוהרש"ר הירש ומוהר"ד באמבערגער זצ"ל⁵³.

53. והשוה גם לאגרות הגרח"ע אגרות תרכ"ז ות"ת (לר"י רוזנהיים ז"ל) שאין שום "חובה" לעשות קהילה נפרדת ולמנות רב מטעם אגודת ישראל בכל מקום בא"י, "במקום שיש כבר רבנים גדולי תורה, יראים ושלמים".

הקשר שהיה קיים בין אגו"י הירושלמית לאגו"י העולמית, וכאמור לא היה הדוק וחזק, בא לידי ביטוי במכתב של הראי"ה לגר"ח ע:

יוד מנחם אב תרפ"ב

שלום וכרכה לכבוד רחימי לבאי, הרבנים הגאונים הגדולים, פארי הדור כקש"ת מו"ה ישראל מאיר הכהן ומו"ה חיים עוזר גרודזנסקי שליט"א

אחדשה"ט באה"ר

הגיעני מכתב קודשם, בצרוף קול-הקורא, ע"ד גזירת תענית ציבור ליום ער"ח אלול הבעל"ט, והננו גם אנו מכאן מצטרפים לדבר מצוה רבה, ונפרסם בעזה"י, את הודעת התענית והתעוררות התשובה באה"ק ובארצות הסמוכות, כדברי הדר"ג שליט"א. והשי"ת יאזין שועתנו, וישיב לב אבות על בנים, וכולנו יחד שכם אחד נזכה לשוב בתשובה שלמה לפניו, וימהר ויחיש לגאלנו ולקבץ נדחנו מארבע כנפות הארץ, ויתקדש שמו הגדול על עמו ועל נחלתו בב"א.

מידי דברי, אמרתי להזכיר לכ"ג, שראוי ונכון יהיה אם יזכירו את אלה העוסקים פה, בענין אגודת-ישראל, שהם נסמכים הרבה על גדולי חו"ל, שיזהרו ממחלוקת, מלה"ר וביזוי ת"ח. ויהיו דבריהם כדברי חכמים בנחת נשמעים, אקוה שדברי קודשם יעשו רושם, וברכת ד' עליהם תבוא.⁵⁴

והנני בזה חותם בכל חותמי ברכות באה"ר, כנה"ר ונפש ידי"ע, קשור באהבתם ודוש"ת בכל לונ"ח, מהר הקודש מירושלים.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק⁵⁵

כלומר, הראי"ה יודע שאגו"י הירושלמית מונהגת ע"פ מנהיגיה המקומיים, אבל בכ"ז בגלל הקשר והיחס המסויים לגדולי חו"ל האגודיים, הח"ח והגר"ח ע, מבקשם הראי"ה להתערב ולנסות להשפיע עליהם.

54. הראי"ה הזכיר מכתבו זה במכתב נוסף שכתב לח"ח כעבור שנה, כ"ד תמוז תרפ"ג: "וכבר העירוני במכתב אחד שכתבתי בתור תשובה על מכתב מר והגאון רח"ע שליט"א שראוי שתבוא מצידם איזו הערה נגד ההפקרות של ביזוי ת"ח שאחזו בה בעזה"ר חלק מבעלי המחלוקת וכו' (אגרות הראי"ה ח"ד א-קפ"ז, נדפס בסוף הספר).

55. אגרות הראי"ה ח"ד א-ק"מ.

עזרה ליהדות רוסיה

ב"ה, כ"ב תמוז תרפ"ב, דרוזונסקי.

הוד כבוד ידידי הרב הגאון הגדול כו' כש"ת מו"ה הרב אברהם יצחק הכהן קוק הי"ו.
ישא ברכה מאת ד'.

אחד"ש רומעכת"ר שי', הנה רבים ושלמים העירו על דבר קביעות תענית ציבור כללי ביום אחד, ואשתקד התעורר על זה הגאון הצדיק חפץ חיים שליט"א, אולם מנענו מלעשות מפני חששות שונות, ועתה גם כבוד הרה"ג מליובאוויטש נ"י הודיעני דעתו כי נכון לעשות כן, שאין לחוש שלא יקולקל ביותר, והנני שולח רצוף בזה הקול קורא שחתם ע"ז הגה"צ חפץ חיים שליט"א והרבי מליובאוויטש ואני, גם ועד הרבנים דווילנא, ומתחילה חשבנו על קביעות יום ערב ר"ח אלול אך למען שיהיה שהות להתאחד יחד בכל המדינות אמרנו לדחות עד יום א' דסליחות. והנני לעורר את הדר"ג על זה ולבקש הסכמתו לחתום על הקו"ק, ולפרסם הדבר בארה"ק ובתפוצות הגולה. באתי היום לנח למשך איזה זמן, את תשובתו ייטיב נא להודיע על כתובתי בבית. ואו"ש וברכה לרומעכת"ר ולכל הנלחים אליו כנפשו הטהורה ונפש מוקירו ומכבדו כרום ערכו, הדוש"ת באהבה ובידידות
חיים עוזר גרודזנסקי⁵⁶

* * *

ב"ה ב' אייר תרפ"ט

לכבוד רב רחימאי הגאון האמיתי פאה"ד מוהר"ח עוזר גרודזנסקי שליט"א
שלום וברכה באה"ר

אתכבד בזה להודיע להדר"ג כי לפני שקבלתי את מכתב קדשו, היו אצלי האדונים פ' ורבורג וכ' אדלר והנלוה אליהם מאמעריקא, ואנכי הזמנתי ביחוד להשעה הקבועה לבקורם מתל-אביב את ידידי הרבנים הגאונים ר"ש אהרונסון ורא"א מילקובסקי שליט"א למען הוכח את כל הנעשה לאחינו ברוסיה, ביחוד בנוגע לעניני הדת והיהדות, וגם הרה"ג ר"א טיטלבוים שליט"א היה עמם, ודברנו ככל הראוי לענין נשגב וקדוש זה. נקודה שהם יעשו מה שיהיה אפשר להטבת המצב, אבל טוב ונכון שאחרי דברינו יבאו להם מכתבים מהדר"ג ומעוד יחידים מגדולי הדור שליט"א המעונינים במצב אחינו שמה.

עם ידידינו הרה"ג טיטלבוים הנ"ל שי' דברנו עוד באריכות בזה, והוא מצדו גם כן יעמוד על המשמר לעורר על כל הפרטים שמה. והשי"ת יכונן צעדנו להציל את הפלטה הנשארה בעמק עכור שם להאיר להם מתוך חשכה.
והי' זה שלו' כנה"ר ונפש קשור באהנ"פ ודוש"ת מקודש

הק' אברהם יצחק הכהן קוק⁵⁷

עמידה בפרץ בעיני נישואין

בשני עניינים הבאים התכתבו הראי"ה והגר"ח ע' כדי לעמוד בפרץ כנגד אותם שרצו לחדש הוראות שלא כהוגן בעיני נישואין:

פרשת י' שפאטשניק מלונדון, שכתב קונטרסים להתיר עגונות ויבמות בהיתרים משונים.⁵⁸

פרשת תלמידי סמינר שכטר (קונסרבטיבים) שכתבו "הצעה למען תקנת עגונות", שמיד אחר הנישואין ימסור הבעל לאשה שליחות לכתוב גט לעצמה לכשתרצה.⁵⁹

ב"ה ט טבת תפר"ח

הוד כבוד ידיד הרב הגאון הג' המפורסם כו' כש"ת מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק הי"ו. ישא ברכה מאת ד'.

אחדשת"ה. הנה הגיעני מהבד"צ בלאנדאן מחברת "לקרוא לאסירים דרור" החותם את עצמו יוסף שאפאטשניק החופ"ק לאנדאן ועוד איזה רבנים חתומים בלתי ידועים. ובקוראי בו השתוממתי ונבהלתי מאד כי הוא מתיר יבמה לשוק בלי חליצה, בלי שום יסוד ושרש בהלכה, ההיתרים לפי שאין היבם והיבמה במדינה אחת, או לפי שהבעל הי' מחלל שבת בפרהסיא ואין קידושין תופסין, שסכנה היא אם לא תנשא, והשערתי שבודאי קבל גם הדר"ג את המחברת, המודיע שיסד בית חרושת להיתר עגונות בלאנדאן, וקורא להעגונות לבוא ויתרין מכבלי העיגון. והנה יצאתי במחאה נמרצה, גם הגה"צ חפץ חיים שי' שאיננו מתערב בעיני הוראה יצא מגדרו, וכן ועד הרבנים בווארשא ואגודה"ר שם...

והנני ידידו מוקירו ומכבדו כרום ערכו הדוש"ת
חיים עוזר⁶⁰

* * *

57. נדפס כאן לראשונה מהעתקת כתי"ק.

58. בקובץ "ישורון" חלק י"ב, במאמר על הגר"א וולקין זצ"ל אב"ד פינסק, מתוארות בקצרה עלילותיו של איש זה.

59. ראה ב"תחומין" כרך כ"א עמ' 288-291 ובקבצי "ישורון" חלקים ח' ו' סקירה על כל הפרשיות במאה שנים האחרונות בענין קידושין בתנאי וכיו"ב, ועי' להתיר אשת איש להנשא בלי גט גמור מבעלה: פרשת רבני צרפת (בשנת תרס"ז), פרשת רבני טורקיה (בשנת תרפ"ט), פרשת הקונסרבטיבים (בשנת תרצ"ה), ועוד. וראה באגרות הגר"ח ע' זצ"ל (שע"ב-ש"פ) על כל הפרשיות האלו. וראה גם בספר הסכמות הראי"ה הסכמה ל"ח, על אי-הסכמה של הראי"ה לספר "תורי זהב" של רב מארה"ב שרצה להנהיג תנאים הקידושין.

60. אגרות לראיה רכ"ג.

ב"ה יום כ' לחדש טבת תרפ"ח

שלום וברכה מקודש, לכבוד רב רחימאי, הגאון האמיתי פאר הדור, מו"ה חיים עוזר גרודזנסקי שליט"א.

אחדשה"ט דהדר"ג.

בתשובה על מכתב קדשו, מט' חודש זה, אודיע למר שהנני יודע את האיש ואת שיחו, מאז הייתי בלונדון בקה"ק מחזיקי הדת שם בימי המלחמה, והוא איש שאינו מיושב ושואף בכל ההתאמצות לעשות לו שם. את המחברת לא ראיתי, אך דיים הדברים שהביא כ"ג, לדעת על מה הוא בונה את יסודותיו, ועוד לפני קבלת מכתבו דמר נודע לי הדבר ע"י ידידנו הגאון רמ"מ עפשטיין שליט"א⁶¹, ואח"כ הובא לי עלה נדף של שאפאצניק זה שהחזיק בו נוראות, ולבי במרי בכה על המורד הגדול אשר ירד דורנו במצולות העזות וההפקרות, וגם דברתי עם אחדים מחברנו הרבנים הגאונים שיחיו לדון מה נעשה מצדנו נגד הפרצה הזאת, אבל הלא כ"ג יודע את מצב חילוקי הדעות השורר בעוה"ר באה"ק ובעק"ת ומחלת החוצפא שנגעה בנו זה מכבר, ואין איש מגדולי דורנו שם על לב למחות, וזה גורם עיכובים לכל דבר טוב ומקודש, ובכ"ז נקוה לעשות דבר בזה בע"ה.

השערתי היא שבין הרבנים שהוא דוגל בשמם שחזקו את ידו, אפשר שימצאו כאלה שנתעו, והם בכ"ז ת"ח מובהקים, ראוי לפנות אליהם שהם יבטלו ברבים את הסכמתם, ויצטרפו עם כל הרבנים גדולי התורה המורים כהלכה והעומדים בפרץ. והשי"ת ירחם על דורנו העני, ומאופל וממצוקה ישלח אורו וישעו,

והיה זה שלום וברכת ד' למר וכא"ל,

כנה"ר ונפש ידידו דוש"ת באה"ר מהר הקודש מירושלים.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק⁶²

* * *

שלום רב לכבוד ידי"נ הגאון האמיתי פאר הדור

מוהר"ר ח"ע גאראדזענסקי שליט"א

אחדשה"ט באה"ר!

כעת הגיעני מכתב הדר"ג על דבר פטפוטי הדברים של אחד מתלמידי הסמינר של שכטר מר עפשטיין שפרסם בשמי, שאמרתי שמצד ההלכה הנני מסכים למנות לסידור גט אחר הנשואין במקום הכרח ע"י מינוי סופר עדים ושליח, וכל אלה הם דברים

61. ראש ישיבת חברון.

62. אוצרות הראי"ה, מהדורת תשס"ב ח"א עמ' 468.

בדויים, לא ידעתי כלל את האיש ואת מהותו, וכבר הודעתי בתליגרמה לאגודת הרבנים באמריקה את מחאתי נגד קלקלה זו. מצד מצב בריאותי הנני מוכרח כעת לקצר, ואני חושש שאיזה ידים של שקר נשלחו בכוונה בכל ענין זה להטיל קוצים בעיניים. והנני בזה חותם בברכה כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר מהר הקודש מירושלים אברהם יצחק הכהן קוק⁶³

הגרח"ע הגיב למכתב זה באגרתו מ-ט' תמוז, נדפסה כולה לעיל בסוף הפרק "קשרי ידידות": "...אתמול הגיעני מכתבו ושמתני כי כאשר שערתי כן היה, ותלו בוקי סריקי בהדר"ג בכוונה, וראוי מאד לעמוד בפרץ נגד אלו המשחיתים".

כנגד הקמת מוסדות תורניים-אוניברסיטאים בא"י

בעזה"ר ר"ח כסלו תרצ"ד

הוד כבוד ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם כו', כש"ת מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א.

ישא ברכה מאת ד'. אחד"ש הדר"ג שי'.

יקרת מכתבו הגיעני אחר יוכ"פ, ואודה לרומעכ"ת על ברכותיו היוצאות מקרב לבו הטהור. מפני קדושת המועדים והטרדות שאחר החג אחרתי להשיב את תודתי. - - יאבה נא כת"ר לדרוש בשמי את שלו' הרב מוהר"מ הילדסהימר נ"י. אם אמנם כבר הודעתי ע"י הרה"ג מו"ה יחיאל וויינבערג נ"י ר"מ בהסימענאר בברלין⁶⁴ את דעתי, כי לא יתכן בשום אופן להעביר את המוסד הלזה לעיה"ק, הנני להכפיל עוד הפעם, כי מה שהיה ראוי בברלין להקנות מעט מידיעת התלמוד לבני אשכנז, אשר מצא כבוד אביו הרב הגאון הצדיק ז"ל⁶⁵ להתחרות עם הרעפארמער, איננו מכון בירושלים עיה"ק. ומוכן מאליו כי ביקור באינווערזיטעט בעיה"ק עם רבנות, זיווג כזה אינו עולה יפה, לערב כוס רעל במי התלמוד. ולשכמותו יספיק הקיצור. לא נודע לי בבירור מגמתו וכוונתו בזה, רק מה ששמעתי מכבוד הרה"ג מוהר"י וויינבערג נ"י על זה מצאתי לעורר. ואו"ש וברכה כנפשו היקרה וכנפש ידידו מוקירו ומכבדו הדוש"ת. חיים עוזר⁶⁶

63. כרוזי הראי"ה כרוז קל"ה, ואוצרות הראי"ה (מהדורת תשס"ב) ח"א עמ' 510. באותו זמן שלח הראי"ה מכתבי מחאה לאמריקה כנגד הצעה זו, ראה כרוזי הראי"ה כרוזים קל"ד-קל"ה, וכרוזים אלו נכתבו כשבוע לפני פטירתו, ראה במכתב הגר"ר כ"ץ זצ"ל שבנספח לכרוז קל"ה, ובסוף החוברת "נפש הראי"ה" (שכתב הרצי"ה זצ"ל, ג' באלול תרצ"ו) ב"תשלומי דברים".

64. מח"ס שו"ת שרידי אש.

65. הגר"ר עזריאל הילדסהימר זצ"ל, אב"ד אייזנשטאט וברלין.

66. אגרות לראי"ה אגרת שט"ז.

הגר"ח"ע זצ"ל כתב לראי"ה בענין זה גם באגרות נוספות,⁶⁷ בהם פירט יותר את הסכנה והבעיה ברעיון זה. תשובת הראי"ה אליו אינה בידינו, אך באגרות לראי"ה איגרת שכל"ה כתב הגר"ח"ע ששמע מהגר"ר כץ זצ"ל (רבה של פתח תקוה) שדעת הראי"ה להסכים להעברת הסמינר למורים לא"י, אך לא את כל הסמינר לרבנים.⁶⁸

בעז"ה יום א' ה' אדר שנת תרצ"ה

הוד כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון הגדול המפורסם כו' כש"ת
מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א ישא ברכה מאת ד'.

אחד"ש הדר"ג שי'. מהידיעות אשר אתי מאמריקה מתעתדים איזה יחידים או יחיד
לנסוע לארה"ק להכין שם מכון ישיבה עם קאלעדז דוגמת ישיבת ר' יצחק אלחנן
בניוארק. ואם כי לא אדע אם הידיעה ברורה ואם היא גם למעשה, בכל זאת מצאתי
לנכון להודיע להדר"ג מיד שידע מזה לקדם פני הרעה בעוד מועד. הלא למותר לפני
להודיע עד כמה הצעד הזה מסוכן ליהדות ומוסדות התורה בארה"ק, ובודאי יעמוד
הדר"ג על המשמר בזה.

והנני ידידו מוקירו ומכבדו כרום ערכו הדוש"ת.
חיים עוזר⁶⁹

תמיכה בשומרי שביעית

בענין שמירת השמיטה כהלכתה, ידוע שהראי"ה קוק זצ"ל תמך וביסס את "היתר
המכירה", אבל מאידך גיסא ראה בו רק היתר לשעת הדחק של כלל הישוב היהודי
בארץ, ואשרי מי שיכול לשמור שמיטה כהלכתה. ראה אגרות הראי"ה איגרת רפ"ט
(עמ' של"ב), משפט כהן סוף סי' ס"ג, ובעוד מקומות רבים.
במכתבים הבאים מהגר"ח"ע לראי"ה נידון ביניהם הקמת "קרן השמיטה" לטובת אלו
ששובתים בשביעית.

67. אגרות לראי"ה אגרות שי"ח, ש"כ ושכ"ה. וראה על הפרשה כולה באגרות הגר"ח"ע אגרות
תקכ"ה-תקכ"ו וכן תש"צ-תשצ"ז.

68. וכ"כ הגר"ח"ע גם באגרתו לגר"י וינברג (אגרות הגר"ח"ע אגרת תקכ"ו) ש"היום קבלתי מכתב
מהרה"ג מו"ה ראובן כ"ץ נ"י האב"ד בפ"ת בשם הגרא"י קוק שי' כי הוא מתנגד ליסוד
סמיענאר לרבנים בארה"ק, ורק ליסוד סמינאר למורים יסכים".

69. אגרות לראי"ה אגרת שנ"ג.

בעז"ה, ז"ך תמוז תר"צ, דרוזונסקי.

הוד כבוד ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם כו' כש"ת מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, ישא ברכה מאת ד'.

אחדשת"ה, יקרת מכתבו מיום ו' תמוז הגיעני לנכון. בדבר השמיטה - אשר לפי דברי הדר"ג, שהאיכרים שמחיתם היא הזריעה הפשוטה, ומספר הגון של פועלים חרדים, אם תהיה קופה מסודרת בעדם לעזרם שיוכלו להתפרנס בשנה זו באיזה עבודה אחרת או באיזה מסחר קטן לא ירצו לעבוד אפילו אחר המכירה הנהוגה, ורק שהענין צריך סידור וזהירות, וראוי לקבוע שם ועד מאוחד שיפקח ע"ז שתהיה התמיכה נתונה באופן המגיע לתפקידה, הנני תמים דעה אתו בזה, ואבקש את רומעכת"ר להוציא קול-קורא על זה, כאשר כן הוציא מעכת"ר מכבר, וימציא לידי.

והנני חותם בברכה מרובה לכת"ר ולכל הנלוים אליו כנפשו הטהורה ונפש ידידו מוקירו ומכבדו הדוש"ת

חיים עוזר גרודזונסקי⁷⁰

* * *

ב"ה, ער"ה, תר"צ.

הוד כבוד ידידי היקר והנעלה, הרב הגאון הגדול המפורסם כו', כש"ת מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק הי"ו.

אחד"ש הדר"ג שי', יקרת מכתבו בצירוף הקול קורא בדבר קרן השמיטה הגיעני, מצאתי כי אין מה להגידו בלתי את אשר תיקן הדר"ג בעצמו. אולם אחרנו מעט. ובאשר מריבוי התלאות לא יכולתי להתעסק בזה, ערכתי נוסח קצר שחתם עליו הגה"צ הח"ח שליט"א, ואני אשלח זה. ושם רמזתי כי החלוקה תעשה ע"י ועד מאוחד. ושלחנו לפראנקפורט אולי שם יצליחו להתעסק בזה ולקבץ סכומים לצרכי השובתים, ולו החילונו מראש לפני כמה חודשים אולי עלתה בידינו לעשות בעצמנו.

מעבודת וטרדת היום אקצר, ואו"ש ברכה, ותכלה שנה וקללותיה ותחל שנה וברכותיה. יתברך רומעכת"ר וביתו וכל הנלוים אליו לאהבה אותו, בכוח"ט לאלתר לחיים טובים ארוכים ומתוקנים, ועיניו תחזינה בישועת עמנו והרמת קרן תודה"ק, כנפשו היקרה וכנפש ידידו מוקירו ומכבדו הדוש"ת

חיים עוזר גרודזונסקי⁷¹

* * *

70. אגרות הגר"ע איגרת תשנ"ח.

71. שם איגרת תשנ"ז.

ב"ה, ועש"ק כ"ג מ"ח תרצ"א.

הוד כבוד ידידי היקר והנעלה, הרב הגאון הגדול המפורסם כו' כש"ת מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א.

אחדש"ת הדר"ג שי', יקרת מכתבו מיום ט"ו מ"ח הגיעני היום.

... על דבר תמיכה לשובתי שביעית הנה התעוררו מתחילה בפראנקפורט ופנו אלי בזה, ועד שבאתי בחליפות מכתבים עם הדר"ג נמשך הדבר, וכה רפו ידיהם מפני המשבר הכללי והצרות מרוסיא ולא אדע אם יתעסקו בזה, אך עוד אכתוב אליהם, ויצר לי מאד כי לעת עתה לא נעשה דבר לטובת השרידים היחידים.

ואו"ש ברכה לכת"ר ולכל הנלויים אליו לאהבה אותו כנפשו היקרה וכנפש מוקירו ומכבדו הדוש"ת

חיים עוזר גרודזנסקי⁷²

בקשה לתפילות ומחאות

כתב הרב משה לייטר זצ"ל⁷³:

הגר"ח"ע גרודזנסקי ז"ל היה קשיש מהגראי"ה בשתי שנים. קירוב לבבות היה ביניהם ועזרת גומלין ופנו זה לזה לעמוד בפרץ.

כשהפריעו הערבים להתפלל על יד הכותל המערבי, ופקידי השלטון האנגלי עזרו על ידם, הרעיש הגראי"ה הכהן קוק את העולם היהודי שבתפוצות על גזל תפארתנו⁷⁴, ופנה להגר"ח"ע גרודזנסקי בטלגרמה: "מתנקשים בזכויותינו לכותל המערבי, נא לערוך מחאות ותפילות ושיגור טלגרמים לממשלה בוורשה ובלונדון. המצפה לרחמי שמים – הרב הראשי קוק".

ולעומת זה, כשעמד השלטון הפולני להרוס את בית-הקברות העתיק שבוילנא, כדי להכשירו למגרש-ספורט, מיהר הגר"ח"ע לפנות להגראי"ה: "יש לו השפעה עצומה בעולם כולו ודבריו נשמעים, לכן אבקש בכל לשון של בקשה, לערוך מחאה אדירה, נגד נסיון נמהר זה".

הם עמדו זה לזה בשעת דחקם, ובכוחות משותפים התאמצו שלא לתת לשונאי ישראל לדחוק את רגלי עמנו.

72. שם איגרת תשנ"ט.

73. "הדרום", חוברת כ"ב, תשרי תשכ"ו, עמ' 126, הועתק בליקוטי הראי"ה ח"ב עמ' 309. שני המברקים שבפיסקה זו לא ראיתי שנדפסו במקום אחר.

74. על פרשה זו (שעיקרה בשנת תרפ"ט) ראה מאמרו הארוך של הבחור יוחנן ישמח ז"ל (בן ידידי משפחתנו הרב משה ופנינה): "הרב קוק זצ"ל והסכסוך על הכותל" (נדפס ב"ביום חילך", ספר הזכרון ליוחנן ישמח ז"ל, ניסן תשנ"א).

בקשת עזרה לאנשים פרטיים

ידידותם של הראי"ה והגר"ח התבטאה גם בשיתוף פעולה בעזרה לאנשים פרטיים: תלמידי חכמים, בחורי ישיבות ואנשים שנצרכו לסיוע כלשהו. מתוך מכתבי ההמלצה, נביא כאן מספר דוגמאות בלבד:

בקשה לעזרה לחזון איש

כשעלה מרן בעל החזון איש לא"י, ביקש הגר"ח מהראי"ה לעזורו.

בעזה"י ר"ח כסלו תרצ"ד

הוד כבוד ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם כו', כש"ת מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א.

ישא ברכה מאת ד'.

מדי דברי אמצא לנכון להכיר לפני הדר"ג את כבוד הגאון מו"ה אברהם ישעיה קרליץ שליט"א המתגורר במושב בני ברק, בעהמח"ס חזון איש ג' חלקים, מתושבי עירנו. לדעתי הנהו אחד מגדולי הדור המצויינים בתורתו וצדקתו, ובכל עניין חמור הייתי מתיישב איתו. ולבד גדלו ועמלו בתורה, הנהו צדיק תמים ומצוין בענות צדקו. התפרנס מממה שאשתו החזיקה חנות, ולא רצה להנות מכתרה של תורה. כמה פעמים רציתי למנות אותו למו"ץ פה ולא נענה לזה. גם אינו רוצה להנות משל אחרים. וכאשר לרגל המשבר הכלכלי הוכרחה אשתו לסגור חנותה נשאר בלי שום מעמד ומצב. גם עתה כאשר הנהו דחוק מאוד, בורח מן הפרסום ובחר לשבת בנוה שאנן בני ברק. העירותי את ידידנו הממונה הרב מו"ה שלמה בלאזער שי' לתת לו לפי שעה מקופת הכולל ב' לייט בתנאי שיקבלו חיבוריו למכירה, כי לולא זאת לא ירצה לקבל. אמרתי להכיר את האדם הגדול הזה לכ"ת הדר"ג, ולבקשו לעזור את הממונים שיחיו לתת לו תמיכה בכבוד הראוי, היינו באופן קנית ספריו היקרים חזון איש ג' חלקים. אקוה כי ישים לב לזה.

... ואו"ש וברכה כנפשו היקרה וכנפש ידידו מוקירו ומכבדו הדוש"ת.

חיים עוזר⁷⁵

הראי"ה ענה לו במכתבו מיום ד' שבט תרצ"ד:

"הדרת כבוד רחימאי, הגאון האמיתי, פאר הדור, כקש"ת מוהר"ח עוזר גרודזנסקי שליט"א

– שלום וברכה באהבה רבה.

- ועל דבר הגאון מוהר"א ישעיה שליט"א, כבר לקחתי דברים בזה עם ידידנו הרה"ג שלמה בלאזר שי', והראה לי גם מכתב הדר"ג אליו והבטיח לי לסדר את הדבר כפי

75. אגרות לראי"ה שט"ז.

היכולת, בדרך של קניית הספרים. ואני מצטער מאוד על אשר לא נודמן לי להפגש עם הגאון הנ"ל שליט"א, שעד כה לא היה בירושלים ת"ו, גם לא נודמנה לי הזדמנות להיות בבני-ברק, מקום שבתו מאז בואו הנה לארה"ק, ולא היה לי כי אם קצת חילוף דברים בכתב, בענין הוראה אחת פרטית, בדבר פדיון מעשר שני שאין בו שוה פרוטה⁷⁶. ובכל זמן שאני מוצא מקום לדרוש על שלומו הנני חוקר ודורש, ושמחתי לשמוע מאחי הרה"ח מו"ה שאול חנה קוק שליט"א היושב בתל-אביב, ששם ישנה התעוררות אצל יחידי סגולה איך להחזיק בו, אבל מסופקני אם מצאו את הדרך שהוא בנקיות דעתו המופלאה יתרצה לזה. והשי"ת ישלח עזרו מקודש לת"ח גדול הדור שכמותו שיחי לאורך ימים טובים⁷⁷.

המלצה למען הוצאת הספר "המאיר לעולם" של הגר"מ זצ"ל משאט⁷⁸

ב"ה חודש כסלו תרפ"ט,
 שלום וברכה מקודש לכבוד הדרת רב רחימאי הגאון האמיתי פאר הדור כקש"ת מו"ה חיים עוזר גרודזנסקי שליט"א
 אחדשה"ט באה"ר,
 אמרתי בזה להעיר את לב הדר"ג כאשר מאת הגאון החסיד המנוח מרן ר' מאיר מיכל משאט זצ"ל, נשארו כתי"ק מעט מהרבה שהניח אחריו לפליטה, ביד נכדו היושב פה עמנו בעיה"ק הרה"ג היקר מו"ה דוד קפלן נ"י. ועתה נשאו לבו להדפיס את כתי"ק הנ"ל שרובם בהלכה בשו"ת ובסוגיות כדרכו בקודש ומיעוטם באגדה, שהם ג"כ ראויים למי שאמרן ז"ל. והנה מי כהדר"ג יודע את ערך הקודש של הגאון האמיתי ז"ל וערך יקרת דברי קדשו, שהם תמיד בהירים ונאמרים לאמיתתה של תורה. ע"כ באתי כמזכיר, ואולי יוכל כב' שליט"א, להיות מעירו ג"כ מסייע לדבר מצוה זו, באיזה אופן שהוא. ודאי לא

76. ראה באגרות לראי"ה ש"י-שי"א שאלות החזון איש אל הראי"ה בענין זה (בפתיחתם): "הוד כבוד מרן שליט"א(!), ובשו"ת משפט כהן סי' נ"ג-נ"ד נדפסו תשובות הראי"ה אליו. וראה בספר בשדה הראי"ה עמ' 248-233 פרק "ראיה וחזון" - "על חילופי מכתבי הלכה ויחסי כבוד תורה, בין מרן הגראי"ה קוק זצ"ל, לבין מרן הגראי"ש קרליץ זצ"ל". יש להעיר, שהחזון איש היה מקורב מאד בוילנא למרן הגר"ח זצ"ל, ומסתבר שיחסי הכבוד וההוקרה בינו לראי"ה המפורטים בחוברת דידן השפיעו גם על מקורבו. כעין זה גם הגר"ח מישקובסקי זצ"ל (חתנו של הגר"י בלזר זצ"ל מגדולי הדור בתורה ובמוסר, ואביו של הגר"א מישקובסקי זצ"ל, ר"י כפר חסידים), רבה של קריניקי שבפולין, שהיה יד ימינו ונושא כליו של מרן הגר"ח זצ"ל, העריך מאד את מרן הראי"ה: ראה מכתביו שנדפסו בליקוטי הראי"ה ח"ב עמ' 225 (ונדפס גם בליקוטי הראי"ה ח"א עמ' 18) ועמ' 293.

77. בשדה הראי"ה עמ' 236.

78. וראה בהסכמות הראי"ה ס"א, הסכמה חמה להוצאת ספר זה.

ימנע הטוב, וזכות הגאון המנוח ז"ל תגן על כל העוסקים בהפצת אור תורתו, לזכות את הרבים.

והנני בזה חותם בכל חותמי ברכות באה"ק כנה"ר ונפש ידי"ע באהנ"פ ודוש"ת באהבה נאמנה מהר הקודש מירושלים,
הק' אברהם יצחק הכהן קוק⁷⁹

סיוע למשפחה שאבד קשרה עם ראש המשפחה

בס"ד יום י לחודש ניסן תר"צ

הדרת כבוד רב רחמיאלי, הגאון האמיתי פאר הדור כקש"ת מוהר"ח עוזר גרודזנסקי שליט"א.

שלו' וברכה מקודש.

אחדש"ה דכ"ג באה"ר.

הגיעוני מכתבי הדר"ג שליט"א, והנני נכון בל"נ להשתדל למלאות את המבוקשים והשי"ת יגמור בעדנו לטובה ויציל את עמו ואת בחיריו מידי רודפיהם ועושקיהם כח. מדי דברי אחלה את פני הדר"ג אולי יוכל להוודע ע"י עו"ר מה שלומו של הר' מאיר מונק, בנו של המנוח ר' יצחק מונק ז"ל, שמשפחתו היא יושבת בשכנותינו והוא נסע לעה"ק דמר זה כמה ע"ד עניני העזבון של אביו. ידיעות ברורות אינן באות ממנו, ומשפחתו המתמוגגת בעניות, דורשת ממני להוודע ממנו ע"י כ"ג שליט"א, ולבקש ע"ז מטיבותיה דמר הדר"ג, לעזור לו בכל האפשרות למען ישוב במוקדם לאה"ק, באיזה סעד מהעזבון כדין או כיושר⁸⁰, כראות עין הדר"ג.

והנני בזה חותם בכל חותמי ברכות ברכת החג הקדוש הבע"ל שמחתו ויתרון הכשרו, כנה"ר ונפש ידי"ע קשור באהנ"פ, הדוש"ת באה"ר מהר הקודש מירושלים
הק' אברהם יצחק הכהן קוק⁸¹

המלצה למען הגרש"י זווין זצ"ל:

ב"ה ועש"ק כ"ג מ"ח תרצ"א

הוד כבוד ידידי היקר והנעלה, הרב הגאון הגדול המפורסם וכו' כש"ת מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א

... מדי דברי הנני לעורר את הדר"ג על דבר השתדלות רשיון כניסה להרה"ג מוהרש"י זעוין הי"ו רב דנאו ויזיבקאוו, איש מצוין, ולבד גדלו בתורה הנהו שלם במעלות

79. מכת"ק.

80. לפנים משורת הדין ופשרה, ראה ברמב"ן דברים ו, יח.

81. מכת"ק.

ובמידות, סופר ועסקן מצוין, ומצבו שם נורא, ודבר גדול היו עושים לו הצליח להשיג עבורו רשיון כניסה, שמות בני משפחתו אודיע בפרטיות...
חיים עוזר⁸²

המלצה לגר"י אברמסקי זצ"ל:

ב"ה, י"ג ניסן תר"צ.
הוד כבוד ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם כו' כש"ת מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק
נ"י, ברכה ושלוש עד העולם.
אחדשה"ט,

... מדי דברי אודיעהו כי אתמול הגיעני מכתב מהרב הגאון ר' יחזקאל אברמסקי נ"י
אבד"ק סלוצק בעהמח"ס חזון יחזאל על התוספתא, אשר מפני חמת המציק עזב מקומו
ומתגורר עתה עם בני ביתו במאסקווא, והודיעני כי יש לו רשיון לצאת מרוסיה, ומבקש
שיחכו עליו בפתח תקוה שני חדשים, וכתבתי לר' פנחס מאורי לחכות עליו. ובדאי גם
הדר"ג מצדו יודיעם, ויבקש על זה⁸³.
והנני ידידו מוקירו ומכבדו, הדו"ש ומברכו בכט"ס, ועיניו תחזינה בישועת ד' במהרה.
חיים עוזר גרודזנסקי⁸⁴

82. אגרות לראי"ה איגרת רעה. וראה אגרות לראי"ה איגרת שיט מכתב הגר"י אברמסקי זצ"ל לראי"ה בענין זה של הגרש"י זווין.

83. למעשה בסוף שנת תר"ץ נאסר הגר"י זצ"ל ע"י הרוסים, ורק בסוף שנת תרצ"א השתחרר מכלאו אחרי השתדלות רבה של גדולי ישראל וראשי העסקנים. גם הגרש"ע והראי"ה היו שותפים פעילים בכך, ראה "המעין" טבת תשל"ז במאמר "פרשת רבני מינסק ומאסר רבי יחזקאל אברמסקי", וראה באגרות הגרש"ע סי' תר"צ-תרצ"ט.

84. אגרות לראי"ה, רס"ג.

דיונים הלכתיים

בין מכתבי הראי"ה והגר"ח ע שבידנו נמצאים מעט מכתבים שעוסקים במו"מ בענינים הלכתיים, בשני נושאים: ניקור גידים והפרשת תרו"מ. יש להעיר, שבד"כ התקיים ביניהם משא ומתן הלכתי כחלק מבירור מעשי שקשור לאחריות ההנהגה התורנית שלהם.

ניקור הגידים

בעזה"י ר"ח כסלו תרצ"ד

הוד כבוד ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם כו', כש"ת מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א.

ישא ברכה מאת ד'.

אחד"ש הדר"ג שי'. יקרת מכתבו הגיעני אחר יוכ"פ, ואודה לרומעכ"ת על ברכותיו היוצאות מקרב לבו הטהור. מפני קדושת המועדים והטרדות שאחר החג אחרתי להשיב את תודתי.

והנה כבוד גיסי הרב הגאון מו"ה יצחק קאסאווסקי שי' שנתקבל לרב ביאהאניסבורג הודיעני כי שם אינם מנקרים כלל את חלק הפנים, וכאשר שאל איזה היתר מצאו בדבר השיב הנכבד מר מרדכי גארדון שי' בן הגאון מו"ה אליעזר גארדון זצ"ל⁸⁵, כי באשר חותכים שם צלע הי"ב והי"א להאחוריים אין בזה עוד שום חוטי חלב. ובאשר הקצבים הראשונים באו מירושלים אמרו שכן נוהגים שמה. כאשר דרשתי וחקרתי בזה, לו היו חותכים גם צלע העשירי לאחוריים אין עוד חוטי חלב ונשארו רק חוטי דם. וכאשר נהגו שם למכור בשר חתוכות בלי עצמות, וחתכיה ומלחיה שפיר דמי בדיעבד. אם כי לא אאמין לדבריהם שאין מנקרים בירושלים חלק הפנים, בכל זה רצוני שיודיעני איך נוהגים בעיה"ק בזה.

ואו"ש וברכה כנפשו היקרה וכנפש ידידו מוקירו ומכבדו הדוש"ת.
חיים עוזר⁸⁶

* * *

85. ראש ישיבת טלו שבליטא.

86. אגרות הגר"ח ע איגרת של"ז.

ב"ה, עה"ק ירושלים תובב"א, ג' טבת תרצ"ד.

הדרת כבוד רב רחמיאמי הגאון האמיתי פאר הדור, כקש"ת מוהר"ח עוזר גרדזינסקי שליט"א. שלום וברכה באה"ר. אחדש"ת הדר"ג שליט"א.

מכתב קדשו דמר מר"ח כסלו העבר הגיעני. ולצערי הגדול נתעכבה תשובתי מפני חסרון במצב הבריאות ל"ע, שהוכרחתי ע"פ פקודת הרופאים לנסוע להר הכרמל, לחילוף האויר ולהרגע קצת מעול הטרדות המיגיעות, מה שלא נסיתי לנסיעה כזאת כ"א בירחי הקיץ, ומההכרח קבלתי לעשות כן בימים הללו. וכעת שבתי בקצת הטבה בעה"י, אשר נקוה שלימים הבעל"ט יוטב יותר בעה"י, וזה גרם עיכוב דברי, ואת הדר"ג מר שליט"א הסליחה.

ובענין הניקור של חוטי הדם, האמת הוא שנוהגים פה להקל בזה גם אצל האשכנזים, מפני שהספרדים נוהגים מעולם לסמוך על החתיכה והמליחה,⁸⁷ אע"פ שכאן מוכרים את הבשר עם העצמות, מ"מ הם מחזיקים שהחתיכה של החלקים הקטנים, כמו שנהוג פה, היא מספיקה מדינא. והגאון ר"ש סלנט ז"ל קבל את המנהג הזה מהספרדים, בעת אשר נקבעה שחיטה אשכנזית מיוחדת, ונמשך כן ג"כ בימי הנהגת הגאון מוהרמ"א מקל"ש ז"ל,⁸⁸ וכשבא הנה מרן הגאון מוהרי"ל דיסקין זצ"ל היה העסק של כשרות הבשר כמעט כולו תחת הנהגתו, והוא ג"כ השאיר את המנהג הזה, ועל יסוד זה נתפשט מנהג ספרדי זה בכל א"י גם אצל האשכנזים. וע"כ אע"פ שאין דעתי ודעת רבנים מידידינו נוחה מזה, בעת שהעדה האשכנזית היא כמעט העיקרית פעה"ק ת"ו, מ"מ אי אפשר לשנות פה את המנהג, ומוכן שכל מה שנוגע משום חשש של חוטי חלב הכל מתנקר יפה ע"י המנקרים המומחים פה, שהם מנקרים את האחוריים, וה"ה מה שנוגע להצלעות מתקנים הכל על צד היותר טוב. אבל מאד אני תמה על הענין מיאדאניסבורג, שאם הונהג פה מנהג ספרדי הלא היה זה מפני שמאז לא היתה כאן חזקת קהילה אשכנזית מיוחדת, וגם אח"כ כשנתיסדה הקהילה האשכנזית מ"מ ראו גדולי העיר אז להשאיר איזה מנהגים מיוחדים, כמו לכתוב וכל שום בגיטין⁸⁹ וכיו"ב, גם אצל האשכנזים, אבל שיבואו קצבים והם יקבעו מנהג אצל האשכנזים להקל בניקור גידי הדם, נגד המנהג המקובל בכל הקהילות האשכנזיות, שאנחנו יודעים אותן, הוא באמת דבר תימה.

והנני בזה חותם בברכה נאמנה להדר"ג שליט"א, כנה"ר ונפש ידי"ע קשור באהנ"פ ודוש"ת באה"ר מהר הקודש מירושלים.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק⁹⁰

87. ראה בשו"ע יו"ד סי' ס"ה סע' א.

88. הגר"מ אויערבך זצ"ל, מח"ס אמרי בינה.

89. ראה בשו"ע וברמ"א אה"ע סי' קכ"ט סע' ח.

90. שו"ת דעת כהן סי' רכ"ג.

הפרשת תרומ' בפירות א"י היוצאים לחו"ל

ב"ה. ט"ז תמוז תרפ"ה

להגאון ר' חיים עוזר שליט"א, שלום.

תודה לקבלת ספרו אחיעזר ח"ב.

וראיתי להעיר במה שהארץ בסי' ל"ט בענין פירות א"י שיצאו לחו"ל ולהיפך, שהנני מצטער על חוסר הביאור בהלכה רבתא זו, לפי דברי הרמב"ם בפ"ב דמעשר ה"א, שהענין של גמר מלאכה לגבי פטור לקוח הדבר איך שהיה בדעתו בשעת גמר מלאכה, שאם גמר ע"ד למכרן פטור, והמחשבה הזאת מצלת היא מחלות החיוב, מדוע לא נאמר כן על פירות א"י שיצאו לחוץ לארץ גם אחר גמר מלאכה, שאם גמר מלאכתן ע"ד להוציאן לחו"ל פטורין. ואם יהיה הדין כן אז יהיו כל הפירות היוצאים מא"י לחו"ל ברובן בכלל זה, שגמר מלאכתן הוא ע"ד להוציאן לחו"ל. וגם לחומרא צריך לדון בזה, שלא לעשר מהם על הפירות שגמר מלאכתן הוא ע"ד א"י. והדבר צריך תלמוד לענ"ד. והנני בזה דוש"ת באה"ר.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק⁹¹

* * *

בעז"ה, יום א' ז' אדר תרצ"ה

הוד כבוד ידיד הנעלה הרב הגאון הגדול המפורסם כש"ת מוה"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א.

ישא ברכה מאת ד'.

מדי דברי הנני לשאול את רומעכ"ת בדבר תפוחי זהב ושארי פרי הארץ אם יש השגחה על הפרשת תרומ' מ, כי הלא פירות ארץ ישראל שיצאו לחו"ל אחרי שנתחייבו בארץ מבואר ברבב"ד ובמשנה למלך שם דבכהאי גוונא גם בחו"ל חייבים, ואם שנתלשו על מנת למכור ויש בזה דין לקוח, מ"מ הלא מדרבנן מיהו מחוייבים, ונתחייבו מיהו מדרבנן, והכלל איך נוהגים בארץ ואם יש איזה השגחה על זה, ייטיב נא רומעכ"ת שי' להודיעני. ובמכתבי לידידנו הרב הגאון מוה"ר א זלמן מלצר שליט"א בשבוע החולף שאלתיו גם כן על זה.

והנני ידידו מוקירו ומכבדו כרום ערכו הדו"ש.

חיים עוזר⁹²

* * *

91. אגרות ראי"ה ח"ד איגרת א-של"ג.

92. אגרות לראי"ה איגרת שנ"ד.

ב"ה. עה"ק ירושלים תובב"א, אדר תרצ"ה.

שלום רב וברכה נאמנה להדרת כבוד רב רחמימאי הגאון האמיתי פאר הדור כו' כקש"ת מוהר"ח עוזר גרודזנסקי שליט"א.

שלומים רבים וכטו"ס באה"ר.

זה כשבועות אשר הגיעני מכתב קדשו דמר ניה"ר שליט"א, ומפני מצב הבריאות נתעכבו הדברים ואת הדר"ג הס"ר.

והנה בדבר המעשר של תפוחי הזהב הנשלחים לחו"ל, הנה מאז, עד כמה שיש בידי להשפיע שיתקנו את הדברים הנתונים להיות יוצאים לחו"ל, הנני משתדל בזה לפי האפשרות. אבל ברבות הימים, לצערי, בייחוד ביחש להפירות הנ"ל א"א לפקח על כולם, וכנראה שאליהם דבר יגונב מדברי הב"ח⁹³ המיקל לדינא גם בנקבעו בא"י, שע"כ כמובן א"א להכריז איסור במידי דרבנן בפירות האילן לרוב הפוסקים⁹⁴. ובכ"ז אקוה שסו"ס יעלה בידינו להרבות בזה סדר תיקון, כי באמת על ידי השגחה מאומצת, בקיבוץ הכוחות של הרבנים המפוזרים כעת בישוב ב"ה, יוכל להיות שיהיה אפשר להחזיר בזה התיקון ליושנו. כי במשך הזמן שישבתי ביפו לפני המלחמה הייתי יותר סמוך להישוב אז, ומה גם שלא היה כל כך בהרחבה כמו עכשיו ת"ל, והיתה ההשגחה מצדי יכולה יותר להיות פועלת על כל הפרטים. וגם כעת ביחש להיקבים בראשון לציון וזכרון יעקב, העומדים בידי אנשים חרדים שנוהרים לעשר את הכל גם היוצאים לחו"ל, כדעת רוב הפוסקים המחמירים בזה, אבל בנוגע לתפוחי הזהב, מאז שבאו לידי כמה אנשים הרחוקים מלהבין את חומר הענין, נתרשל הדבר לצערי, ורק החרדים המצוינים זהירים בזה. והשי"ת יעזרנו ע"ד כבוד שמו לחזק כל אשר ימצא בדק.

ובדבר ישיבה קולדז', לא שמעתי מאומה מזה הענין וכמדומני שאין יסוד לשמועה זו.

וצור ישראל יחוננו לרומם קדושת תוה"ק וקרנה בטהרתה בכל בית ישראל בכלל ועל אדמת קדשינו בייחוד, ונראה בישועתו בגאולה שלימה בקרוב, כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר מהר הקודש מירושלים.⁹⁵ הק' אברהם יצחק הכהן קוק

נ. ב. זה כמה שנים העירותי לכ"ג באחד ממכתבי⁹⁶, כי יש להעיר ע"ד אלה הפירות שגמר המלאכה שלהם הוא על דעת להוציאם לחו"ל, אולי גם המחמירים יודו בזה

93. יר"ד סי' של"א.

94. לרוב הראשונים רק דגן, תירוש ויצהר חייבים בתרו"מ מהתורה. דעת הרמב"ם (תרומות פ"ב,

מעשר פ"א) שכל הפירות כלולים בחיוב מהתורה.

95. שו"ת דעת כהן סי' רל"ו.

96. אגרות ראי"ה ח"ד א-של"ג (נדפסה כאן לעיל).

לדברי הב"ח. ומובן שנתכוונתי רק לצדד בזה שלא נוכל לפרסם איסור על תפוחי הזהב, שמאז כבר נבעה הפרץ בזה⁹⁷. ידי"ע הנ"ל.

על כך ענה לו הגר"ח"ע:

בעז"ה ערב פסח תרצ"ה

הוד כבוד ידיד הנעלה הרב הגאון הגדול המפורסם כו' כש"ת מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א. ישא ברכה מאת ד'.

אחדשת"ה. יקרת מכתבו הגיעני. הצטערתי לשמוע כי אי אפשר לסדר השגחה על תפוחי זהב בנוגע להפרשת תרו"מ, ובאמת קשה לסמוך ע"ד הב"ח אחי שמפורש בדברי הראב"ד להיפוך וכך בדברי המשנה-למלך, ומה שהי' המירוץ ע"מ להוציא לחו"ל ולמכור אין אני רואה בזה דין פטור רק בלקוח שזהו דברי הרמב"ן והר"ן, ובודאי ישתדל הדר"ג בסדור השגחה שצריכה עכ"פ עבור א"י.

...

ואו"ש וברכת החג המקודש לרומעכת"ר ולכל נלויים אליו כנפשו הטהורה וכנפש ידידו מוקירו ומכבדו כרום ערכו הדוש"ת. חיים עוזר⁹⁸

97. גם בשו"ת במשפט כהן סוף סי' מ"ז כתב בקיצור סברא זו. הדבר נתון במחלוקת הפוסקים בדור האחרון: המהרש"ם הקל בכך (שו"ת מהרש"ם ח"א סי' ע"ב) והחזון איש (דמאי ט"ו, ד) החמיר. וראה מקורות נוספים בספר משפטי ארץ (ביהמ"ד גבוה להלכה בהתייחסות החקלאית, ירושלים תשנ"ח) תרו"מ עמ' 63, ובספר הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית (מכון התורה והארץ, תשנ"ב) עמ' 64-65.

98. אגרות לראי"ה איגרת שס"ה.

טבלת אגרות הראי"ה לגרר"ע

שתיים עשרה אגרות

השוואת האגרות, תוך שימת לב מדוקדקת לתאריכים של האיגרת ותשובתה, מאפשרת לזהות איגרת אחת, המפוצלת במקומות שונים באותו ספר, או אף בכמה ספרים.

כמו כן ההשוואה מסייעת לשים לב לאיגרת מול תשובתה, וכן לאתר טעויות קטנות שחלו בהעתקה.

תאריך האיגרת	נושא	באלו ספרים הודפסה
י' אב תרפ"ב	תענית ציבור למען יהודי רוסיה. בקשה למחות בבעלי המחלוקת.	אגרות הראי"ה ח"ד א-ק"מ
ח' שבט תרפ"ד	נסיעה לאמריקה	כנ"ל, א-ר"ז
כ"א אדר תרפ"ד	ניחומים על מות אשתו. נסיעה לאמריקה.	כנ"ל, א-רכ"ב
ט"ז תמוז תרפ"ה	קבלת ספר אחיעזר. הערה הלכתית.	כנ"ל, א-של"ג
כ' טבת תרפ"ח	על מחדש "היתרים" לעגונות בלונדון	אוצרות הראי"ה, מהדורה שניה תשס"ב, ח"א עמ' 468
כסלו תרפ"ט	למען הדפסת הספר "המאיר לעולם".	בחוברת זו, מכת"ק
ב' אייר תרפ"ט	למען יהדות רוסיה.	כנ"ל
י' ניסן תר"צ	בקשה לעזרה למען משפחה.	כנ"ל

ג' שבט תרצ"ד	עזרה למשפחה לעלות לא"י. בעל החזו"א. ניקור גידים.	כל נושא במקום אחר ⁹⁹ : ליקוטי הראי"ה ח"א עמ' 332- 333, בשדה הראי"ה עמ' 236- 237, דעת כהן סי' רכ"ג.
אדר תרצ"ה	השגחה על הפרשת תרו"מ	דעת כהן, סי' רל"ו
כ"ו אייר תרצ"ה	שמירת בית הקברות בוילנא. מינוי רב ביוהניסבורג.	תחילתה בחוברת זו מהעתקה. סופה בליקוטי הראי"ה ח"א עמ' 339.
אב תרצ"ה	נגד הצעה של תלמידי סמינר שכטר לתנאי בקידושין	אוצרות הראי"ה, כרוזי הראי"ה.

99. כל הנושאים הם תשובה לאיגרת הגר"ח עמר"ח כסלו תרצ"ד, שנדפסה באגרות לראי"ה שט"ז. (חסרה התייחסות להעברת ביהמ"ד לרבנים לא"י). התאריך הנכון של האיגרת נראה שהוא ג' שבט, ע"פ ליקוטי הראי"ה, ולא כמו שכתוב בדעת כהן (ג' טבת) ובשדה הראי"ה (ד' שבט).

טבלת אגרות הגר"ע לראי"ה

45 אגרות

מספר האגרת בספר אגרות-לראי"ה ¹⁰⁰	מספר האגרת בספר אגרות-הר"ע ¹⁰¹	תאריך האגרת	נושא
	תתנ"ו	תרס"ח כ' אב	ענייני כספים
קכ"ט	צ' ¹⁰²	תרפ"ב י"ז טבת	נסיעה לאמריקה
רמ"ט ¹⁰³	תרס"ט	תרפ"ב כ"ב תמוז	קביעת תענית ציבור על דבר רדיפת היהודים ברוסיה
קנ"ו	פ"ט	תרפ"ד ו' טבת	נסיעה לאמריקה
ק"ס	צ"ב	תרפ"ד כ"ח ניסן	עזבון הגביר שלמה גוך
קס"ג	צ"ג	תרפ"ד ה' תמוז	עזבון הגביר שלמה גוך
קפ"ב	תתקט"ז	תרפ"ה ב' אדר	המלצה אישית
קפ"ג	תתס"ב	תרפ"ה ד' אדר	המלצה, תמיכה בכולל וילנא שבא"י
קפ"ה		תרפ"ה ו' אדר	המלצה אישית
	תתס"ה	תרפ"ו	המלצה אישית

100. אגרות לראי"ה, הוצאה שניה תש"ן, יו"ל ע"י הרב"צ שפירא נ"י, מכון הרצי"ה.

101. אגרות ר' חיים עזר, הוצאה שניה מתוקנת תשס"א, יו"ל ע"י הר"י קוסובסקי-שחור נ"י.

102. ושם כתוב תאריך תרפ"ד, וכנראה ט"ס. וראה אגרות הראי"ה ח"ד א-קכ"ד.

103. ושם כתוב תאריך תרפ"ט, וכנראה ט"ס. וראה אגרות הראי"ה ח"ד א-ק"מ, ואגרות הר"ע

תרס"ו-תרס"ח.

	ד' שבט		
מחאה נגד מחדש "היתרים" לעגונות	תרפ"ח ט' טבת	ש"צ	רכ"ג
מחלתו, ומז"ט לחתונת בת הראי"ה עם הר"נ רענן	תרפ"ח ט"ו תמוז		רל"ה
תמיכה בנזקקים	תר"צ ג' כסלו	תתע"א	רנ"ה
תמיכה בנזקקים, התנצלות על פירסום מכתב אישי	תר"צ כ"א כסלו	תתע"ב	רנ"ח
עזרה לרבני רוסיה הנרדפים	תר"צ כ"ה שבט	תרפ"א	רס"ב
רבנות פ"ת לר"י אברמסקי זצ"ל	תר"צ י"ג ניסן	תרפ"ד	רס"ג
המלצה אישית	תר"צ כ"א איר		רס"ד
לטובת השובתים בשמיטה	תר"צ כ"ז תמוז	תשנ"ח	רס"ו
שמיטה כנ"ל, רבני רוסיה הנרדפים	תר"צ כ"ט אלול	תשנ"ז	ר"ע
שמיטה כנ"ל, יהודי רוסיה, המלצה אישית לרש"י זיון זצ"ל	תרצ"א כ"ג חשון	תשנ"ט	רע"ה
תנחומים על מות אמו	תרצ"א י"ד איר		רפ"ב
אזהרה מפני שליח הבולשת הרוסית	תרצ"א ח' תמוז	תרצ"ד	רפ"ד
תנחומים על מות הר"י רבי זצ"ל, יהודי רוסיה	תרצ"ב י"ח שבט	תש"ו	רפ"ז
מכון הרי פישל	תרצ"ב י"ז אדר	קי"ד	ר"צ
תשובה על בקשת הראי"ה ממנו שיעלה לא"י	תרצ"ג תשרי	תשנ"ב	רצ"ט
לטובת הישיבות	תרצ"ג י' כסלו	קי"ט	ש"ב

ש"ה	תשי"ד	תרצ"ג י"ז אדר	קביעת תענית ציבור למען יהודי רוסיה
שט"ז	מחולקת: של"ז, תש"צ, תתע"ח	תרצ"ד כסלו	העברת ביהמ"ד לרבנים בברלין לא"י, ניקור גידים, בעל החזון איש ¹⁰⁴
שי"ח	תשצ"ג	תרצ"ד חנוכה	ביהמ"ד לרבנים כנ"ל
ש"כ	תשצ"ה	תרצ"ד ט' טבת	ביהמ"ד לרבנים כנ"ל
שכ"ה		תרצ"ד ו' אדר	ביהמ"ד לרבנים כנ"ל, מכון הרי פישל
שכ"ו	תשפ"ט	תרצ"ד אדר	נגד יוזמת אנשי מדע לחדש סנהדרין
שכ"ח	קט"ו ¹⁰⁵	תרצ"ד ניסן	חידוש הסנהדרין כנ"ל, מכון הרי פישל
של"ל	ש"ה	תרצ"ד ניסן	חידוש הסנהדרין כנ"ל
של"ב	קל"ב	תרצ"ד אייר	תמיכה כספית בישיבות
של"ה	תתי"ט	תרצ"ד ט' תמוז	המלצות אישיות, בירור שמועה על חליבה בשבת בקיבוץ דתי
ש"מ	תתקמ"ב	תרצ"ה י"ד תשרי	המלצות אישיות
שנ"ג	תשצ"ח	תרצ"ה ה' אדר	נגד הקמת ישיבה-אוניברסיטה בא"י
שנ"ד	תת"ד	תרצ"ה ז' אדר	בירור בענין הפרשת תרומות ומעשרות בפירות שמגיעים מא"י לחו"ל
שס"ה	מחולקת: תת"ה, תתקנ"א	תרצ"ה פסח	תרומות ומעשרות כנ"ל, המלצה
שע"א	שס"ד	תרצ"ה	שמירת בית הקברות בוילנא

104. בתחילת האיגרת מסומן שם שהשמיטו דברים, והם בענין עזרה למשפחה אחת לעלות לא"י,

ראה לעיל בציון לאיגרת מהראי"ה לגרש"ע בתאריך ג' שבט תרצ"ד.

105. ושם כתוב התאריך תרצ"ב, וכנראה ט"ס.

	י"ג אייר		
המלצה אישית לרב יעקב ניימן	תרצ"ה י"ז אייר	קמ"א	
בית הקברות כנ"ל	תרצ"ה י"ב סיון	שס"ז	שע"ז
המלצה אישית	תרצ"ה י"ט סיון	תתקנ"ג	
איחולי רפו"ש בית הקברות כנ"ל	תרצ"ה ט' תמוז		שע"ט

מאמרי זכרון לגר"ע זצ"ל

אזל גברא דמיסתפינן מיניה

דברי הספד שנשא מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל על הגר"ע זצ"ל ביום ז' מנחם אב ת"ש, במעמד קהל גדול בהיכל ישיבת "מאה שערים". נעתק מתוך "ברכת מרום", תשנ"ו, עמ' קל"ג-קל"ז. בהשמטת חלקי הדרוש.

אמרו חז"ל שבאותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם, עמדו כל גדולי אומות העולם בשורה ואמרו "אוי לו לעולם שאבד מנהיגו, ואוי לה לספינה שאבד קברניטה!". כל גדולי הדור הרגישו את עצמם כאבלים במותו של אברהם אבינו ע"ה, ועמדו כולם בשורה לקבל תנחומין, כאבלים הללו המתנחמים בשורה, והרגישו כי האבדה היא כפולה - אבד המנהיג ואבד הקברניט. ישנם שני מנהיגים: יש מנהיג שהוא המפקד, המורה דרך והנותן קו לדרך ההנהגה, אבל יש עוד סוג מנהיג, שהוא גם המפקד והמצוה וגם המוציא לפועל את כל סדרי ההנהגה. גדולי הדור אז הרגישו כי חסר להם לא רק המנהיג, אלא גם הקברניט - המפקד המוציא לפועל.

וכיום הזה, יום המר והנמהר, יום קבורתו של עטרת תפארת ישראל הגאון ר' חיים עזר זצ"ל, כל גדולי הדור עומדים בשורה כאבלים ואומרים: אוי לו לדור שאבד מנהיגו - המפקד העליון והמדריך שהיה כמו אבא לכל ישראל, ואוי לה לספינה שאבד קברניטה - קברניט הזה שנהג בעצמו בהגה ספינת ישראל - הפועל והמעשה. זהו אמנם מה שנוגע ליום הזה - יום החושך שחשכה השמש ונאסף מאור ישראל. אולם אותם שנהנו מאור תורתו, אם מפה קדשו, ואם משמעתתיה דמבדרן בבי מדרשא, או מספריו הגדולים - ספרי "אחיעזר", הלא בכל זמן דמדכרי שמעתתיה כשעת חימום דמי (מו"ק כד, א).

"אמרו ליה לשמואל נח נפשיה דרב, קרע עליה תריסר מני, אמר אזל גברא דמסתפינא מיניה" (מו"ק כד, א).

כן גם אנחנו יכולים לצעוק ממעמקי לבבנו "וי דאזל גברא דמסתפינא מיניה". כל הדור חרד לשיח שפתותיו של הגאון ר' חיים עזר זצ"ל, והוא היה המכריע בכל השאלות העומדות על הפרק בחיי עם ישראל. כל בית ישראל פנו אליו וחיכו לשמוע את החלטתו. בו נתקיים במלואו "את ה' אלוך תירא - לרבות תלמידי חכמים". וי דאזל גברא דמסתפינן מיניה!

... שנים שני מיני גדולים: יש שכוחו בהוראה - לנתח את ההלכות ולקבוע את ההכרעה בכל העניינים והספקות העומדים על הפרק, אבל לעומת זה אין כוחו גדול בגבורתה של תורה ובפלפולה, בהבנה ובסברא ישרה. ויש שכוחו בפלפול, בסברא ובהבנה, אבל מאידך אין כוחו בהכרעת ההלכה. "את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה". ובגאוננו זה, שנתחברו בו שתי המעלות ביחד, עלינו לקונן: מי יורה לנו דעה ומי יבין לנו שמועה!

גדול הדור ולבו טהור

הרב ראובן הכהן כץ זצ"ל, רבה הראשי של פתח תקוה

(מתוך ספרו "שער ראובן")

חז"ל אמרו, שירמיהו נשא את הקינה איכה יועם זהב על יאשיהו המלך, ונכתב בקינת איכה משום דקשה סלוקן של צדיקים מחורבן בית אלקינו, ועל זה אמרו "איכה יועם זהב", שהיה דומה לארנטיס של זהב, "ישנא הכתם הטוב", שהיה גופו דומה לאבן טובה ומרגלית...

מי שהכיר באופן אישי את מרן הגאון ר' חיים עוזר זצוק"ל, יקונן עליו את קינת ירמיהו "איכה יועם זהב, ישנא הכתם הטוב" שהיה דומה לארנטיס של זהב, שכלו הזך וכשרונותיו המזהירים, הקסימו לבבות כארנטיס של זהב. וכל דבר שיצא מפיו היה מקושט בעדי עדיים. בחן ושכל טוב, ומאיר כספיר וכזהב. כל דבר שעשה, לא היה בו פניה עצמית, אלא בנקיין וטהור, לשם המטרה והשאיפה העליונה, לטובת עם ישראל ותורת ישראל.

כידוע הוא לא הצטמצם רק בד' אמות של הלכה ובגבולות מסוימים. כנפי הנשר של רוחו הכביר הובילוהו להתערב בכל עניין ציבורי חשוב ובכל שאלות הכלל שעלו על הפרק. בתקופה ההיא, שטרם נתיסדו המפלגות הגדולות בישראל ההסתדרות הציונית והסתדרות אגודת ישראל, וכל שאלה כללית ציבורית נפתרה על ידי יחידי סגולה מגדולי ישראל, היה הוא במרצו הרב המארגן, הראש וראשון בכל דבר, למרות היותו עדיין צעיר לימים. גאונותו היתה אחוזה ומושרשת בחכמתו העמוקה. היה זה חזיון בלתי נפרץ, שגאון וגדול בתורה כמותו, שהיה שקוע לילות כימים בתורה, היה בעת ובעונה אחת גם חכם כביר בהיות העולם מאין כמוהו. חכמתו ותבונתו בשאלות הזמן הפליאו את כל מכיריו ויודעיו.

תבונתו הביאתו לידי סבלנות רחבה, הוא היה סבלן גדול, לא חשש מה שיגידו עליו בעולם החפשים אעפ"י שהיה מרגיש אף בדבר הקטן ביותר שרצו בו להכעיסו. חכמתו וסבלנותו עמדו לו לבטל מעליו כל המקטרגים.

זכורנו עובדה: בהיותו צעיר לימים, אחד מלומדי הקיבוץ שלו בוילנא בשנת תרס"ב, הייתי מבאי ביתו וראיתי פעם בחורף, בא טבח אחד עם שאלת הריאה להגרר"ע זצ"ל, והטריף, הטבח נתמלא חימה ואמר לו "אם אינו יודע לפסוק שאלת הריאה, איך מקבל עליו להורות" ודבר זה היה בזמן שכבר נתפרסם בוילנא גדולתו ואדירותו בתורה, וכולם קיבלו מרותו ולא נעשה דבר קטן וגדול מבלעדו. ברור, שאם טבח היה אומר דבר כזה לרב אפי' בעיירה קטנה, היה מקבל נזיפה חמורה על כך, אבל הוא אמר לי באותה שעה: "מה לעשות? ודאי נפשו מרה עליו בגלל ההיזק, ואין אדם נתפס על צערו". כך היתה סבלנותו ללא גבול! דבר זה יכול לשמש לקח לרבנים ומורי הוראה בישראל. היו כמה עובדות, כשמשכילי ווילנא ראו בו כח כביר ההולך וגדל המעמיד אותם בצל, התחילו לבזותו כדרכם, והיו רבים שרצו להגן על כבוד התורה, להשיב במלחמה

שערה, אבל הגאון הזה לא הניחם בשום אופן, כדי שלא לעורר ריב וכדי לקיים את השלום בקהילתו.

כידוע הוא יסד את ההסתדרות "כנסת ישראל" ברוסיה, עוד טרם שנוסדה "אגודת ישראל" הייתי אז צעיר לימים, וזה היה מיד אחרי התיסדות ההסתדרות הציונית, ואז אמר לי בפירוש, שאילו ההסתדרות הציונית לא היתה מדברת בשם כלל האומה לא היה צורך בארגון אגודת ישראל, אבל כיום שהיא מדברת בשם כלל ישראל לפי השקפתה החפשית ומעמידה את בנין הארץ רק על יסודות השפה והארץ, הרי מוכרחים אנו לייסד את "אגודת ישראל" שתדבר בשם התורה.

גם ידוע ומפורסם שהוא לקח חלק פעיל בכל עניני הישוב הישן, והיה מן הפטרונים של מוסדות התורה והחסד בארץ-ישראל. הוא והגאון ר' חיים סולוביצקי זצ"ל היו הגבאים ועמודי התורן לתמיכת הישוב ומוסדותיו.

מענין מה שכתב אלי בענין עבודה עברית, שגדול אחד בגולה, כתב על זה בעמדה שלילית, והוא השיב לי כדברים האלה: "אתפלא גם אני מה ראה על ככה לפרסם גלוי דעתו הפרטית בלי התיישבות, שגם אני לא ידעתי מזה, גם הפריו על המידה כי אין עניני הישוב באה"ק דומים לעניינים פרטים בגולה, שהרי הישוב נתמך על ידי אחינו בתפוצות הגולה, ואדעתא דהכי תומכים, להמציא עבודה לפועלי ישראל מחוסרי עבודה, וכי על ידם יתכונן ויתחזק הישוב" עד כאן לשונו. מזה יכולים להבין את יחסו האמתי והשקפתו החיובית על בנין הארץ, והחובה המרובה המוטלת לעזור לפועלי ישראל, כדי לבנות את ארץ ישראל.

כידוע הגרר"ע היה חוט השדרה וכח הקיום של אגודת ישראל, ובאמת שאלו אותו על כל השאלות שעמדו על הפרק, והודות להתערבותו התמידית בעניני האגודה, היו כמה בעיות, שלא נתפשט בהם ריב גדול בין אגו"י לבין שאר המפלגות.

הגאון הזה אף הגין על כבודו של הרא"י קוק זצ"ל בכל הזדמנות ושעת כושר. ומענין, פעם אחת פגעו הקנאים בגאון אחד בדבר ענין של הועד הלאומי ומועצה הדתית, כתב אלי בזה"ל "כי איך שתהיינה ההשקפות השונות שכל אחד יגן על דעתו, אבל דברי חכמים בנחת נשמעים, ולא זו הדרך, לצאת לגדף ולחרף גדולי ישראל, שאין זה דרכי התורה, אשר דרכיה דרכי נועם".

ראש דאגתו ומחשבותיו היו נתונים להגברת למוד התורה ובצרון מצב החינוך התורני ביהדות, זכורני עובדה: אחרי המלחמה לא היתה בוויילנא אגו"י מאורגנת, ובאו אליו ממרכז האגודה בוורשא, ושאלו לו, מדוע אין אגו"י מאורגנת בוויילנא, והשיב להם, הלא מטרת האגודה לשפר ולחזק את החינוך התורני, והארגון הוא רק ההקדמה והמבוא לכך, למה לי איפוא להתחיל מן האל"ף, אני מתחיל מן התי"ו, מהמטרה עצמה, מהחינוך.

מיד עם שובו מרוסיה, שהתגורר שם בתחילת המלחמה, התחיל בפעולה כבירה למען החינוך, שהיה אז עזוב ומוזנח בכל המקומות בליטא בעקב המלחמה, ויסד בתי ת"ת

וישיבות קטנות בכל פנה נידחת, וכן יסד אז את הישיבה בגרודנה והביא את הגאון ר' שמעון שקופ זצ"ל בתור ראש ישיבה, והוא שילם לו משכורתו מכספי הגזינט והרליף שנתקבלו על ידו למען חנוך התורה. במשך הזמן לא נשאר אף מקום אחד בליטא בלי בית ת"ת וישיבה קטנה, וגם הישיבות הגדולות נתרחבו ונתבצרו הודות לפעולתו המקיפה. עבודתו למען התורה והחזקתה, התרחבה והסתעפה מיום ליום, עד התקופה שהגאון הצדיק החפץ-חיים זצוק"ל יסד יחד עם הגר"ע את "ועד הישיבות" הידוע, שהמשיך קיומו עד פרוץ המלחמה הנוכחית.

כל דבר שחשב כי יש בו כדי להביא חיזוק לישיבות, לא נח ולא שקט עד אשר הביא את העניין לידי ביצוע. וכשם ששקד בכל ליבו על ביסוס הישיבות והאדרת מעמדן כך הפנה את מלוא כוחותיו למנוע פעולה שלדעתו היתה עלולה להסב נזקים לכלל קיום הישיבות.

כידוע רצו מנהיגי אגודת ישראל מגרמניה, להעביר את הסמינריון לרבנים מברלין לארץ ישראל, בעת שהציקו להם בגרמניה והיתה לו חליפת מכתבים מקיפה עימי בענין זה, והתנגד לכך בכל תוקף. ברוחב בינתו הרגיש את הסכנה הצפונה בדבר, להקים בארץ ישראל סמינריון לרבנים במקום שיש ב"ה ישיבות גדולות, שלומדים לפי סדרי הישיבות מדור דור. אף שאגודת ישראל הגרמנית היתה מוקירה ומעריצה את הגר"ע מאז ומקדם, בחוגי החרדים שם לא נעשה שום דבר מבלי לשאול תחילה את חוות דעתו, בכל זאת אזור כגבר חלציו והתנגד לתכנית זו, עד כדי כך, שכתב להם דברים חריפים אלו: "לא אנוח ולא אשקוט בזה, וראוי להרעיש עולם על כך. ומה שטוב בעד אשכנז, לא טוב בעד ארץ-ישראל, להכניס הקולטורה האשכנזית בארה"ק", והם היו מוכרחים לשמוע בקולו, להסתלק מן התכנית הזאת. בכלל היה מתנגד גדול, להכניס לתוך הישיבות הגדולות השכלה, אף על פי שבדרך כלל לא התנגד שרב ות"ח ידע שפות שונות אבל לא בתוך הישיבה, מקדש האומה, כי זה יפסיד לעמקות הלימוד. ועל ידי כך לא יצאו גדולי תורה מתוך הישיבות.

כידוע, היה לו לשון זהב, עט סופר מהיר וסגנון עדין ומזהיר ביותר, שהקסים את לב כל קוראי מכתביו.

וגם בענייני הקהילות, הביע את דעתו וכתב הרבה פעמים, שאין לדמות ארצות אלו לאלו, ובכלל היה מתנגד לפרוד הקהילות במקום שאין רפורמה כמו בגרמניה ובהונגריה, ומתוך כך התנגד מאד לייסד קהילות נפרדות בפולין ואפילו בוויילנא במחלוקת הידועה, כי האמת היתה נר לרגליו.

גדולה היתה עירנותו בשאלות הכלל אפילו במקומות היותר מרוחקים, ידוע המעשה שהיה בשנת תרס"ד, כשרבני צרפת מהמחדשים רצו לתקן קידושין על תנאי, וקרא מיד לכל הרבנים בארצות תבל, לצאת במלחמת מצוה נגד תכנית זו, לבטל דעתם ומחשבותיהם, והוציא לאור קובץ "אין תנאי בנשואין" לסכל המזימה הזאת נגד דת ישראל.

כאשר נודע לו הקול-קורא שהוצא בתל אביב על ידי עורך דין מסוים בנידון קביעת הסנהדרין בירושלים, כתב אלי: "ראיתי קול-קורא של איזה עורך-דין מתל-אביב שמבקשים וקוראים לאסיפה ביום ו' אייר בירושלים עיר הקודש בהצעה על דבר קביעת סנהדרין וכו', אם כי הדברים אין בהם ממש, אך נראה החוצפה הגדולה בימינו אלה בעקבתא דמשיחא".

כן היה הדבר בעת אשר כתבו לו מא"י בענין התכנית של יסוד אגודת רבנים עולמית, והרבה רבנים סמכו את ידם על הרעיון הזה. הרי הוא התנגד ביותר לתכנית זאת, מפני שלדעתו, כפי שכתב לי: "יהיה מונח הכל תחת ידי המזכיר, והפקידים, שא"א לסמוך עליהם מפני שאינם מתחשבים כלל עם ראשי המועצה, וכמה פעמים עושים גם בניגוד לדעתם ועושים רק מה שלבם חפץ, כמו שראינו בנסיון מזה, וכו'". כאן אנו חודרים במקצת לתוך צפונות נפשו שבכל דבר ירד לעומק מהותו וראה את הנולד ואת ההשתלשלות העתידה.

כל נשמתו, רוחו ונפשו היו מסורים רק לטובת הכלל והפרט והרמת קרן התורה וישראל בארץ ובגולה. מעינות רוחו היו נתונים ומרוכזים למען החזיק בידי לומדי התורה והישיבות ומוסדות התורה.

אף במכתבו האחרון אלי, שבועות מספר לפני פטירתו, הביע את דאגתו הגדולה לגורל הישיבות מוסדות התורה בשעת חירום זו: "ואקווה לנותן ליעף כוח שאשוב לאיתני, שאוכל לסדר את העבודה והמעמסה הכבדה המוטלת עלי בסדור רבנים ובני הישיבות הפליטים".

געגעויו לעלות לארץ הקודש היו גדולים ועזים. אף בזמן האחרון כאשר תקפה עליו מחלתו ונמצא בחזקת סכנה, לא פסק מלהגות בעליה לארץ-ישראל, אלא שלא יכול היה לעזוב את וילנא ואת מאות הרבנים גדולי התורה על הישיבות הגדולות שבאו לליטא. אהלי התורה ותלמידיהן היו מרגישים את עצמם בלעדיו כיתומים ואין אב, כי הוא היה אביהם שדאג בשבילם.

קדושת הראי"ה¹

הקדמה

"כל מקום שאתה מוצא גדר ערווה אתה מוצא **קדושה**" (לשון רש"י בתחילת פרשת קדושים ד"ה "קדושים תהיו").

נושא הצניעות הינו אחד התחומים הזקוקים לחיזוק מיוחד בכל דור, ובמיוחד בדורנו.

וכך כתב מרן הראי"ה זצ"ל באיגרת ברכה לרב שחיבר קונטרס בעניני צניעות:

ראיתי את דברי הרב הגאון הישיש מוהר"ר אלטר ווילדמן שליט"א, מה שרצה להוכיח לרבים בדברים הנוגעים לקדושת ישראל, ולהרחקת פרצות בעניני צניעות שנתרופפו אצל רבים, וכל כהאי מילתא מצוה לחבר על זה ספרים, להעיר ולעורר את הלבבות, ואבנים שחקו מים, ויש לצפות לתשועת השי"ת שכל ישראל יעירו על יסוד הקדושה האמיתית, שהיא לנו לעוז ולתפארת לעדי עד.

והנני בזה חותם בברכה לכל מזכי הרבים ולשם הגאון הצדיק המחבר הנ"ל שליט"א, ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת הטוב.

כנפשם היפה ונפש החותם בברכה מהר הקודש מירושלים.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק²

מרן הרב זצ"ל "נשיא הקודש" היה³: הן בהלכה, הן במחשבת התורה והן בהנהגותיו המעשיות. לאור דברי רש"י שלעיל, נפגשים אנו עם קדושתו של מרן הרב זצ"ל בשלושה תחומים אלו:

1. במאמר זה היה שותף ידידי הרב רועי זק שליט"א מיישובנו איתמר, והוא אף ניסחו. יש להעיר כאן, להוציא מטעות אפשרית, שודאי מרן הרב זצ"ל, לא החמיר סתם, בלי מחשבה, בעניני צניעות (מתוך "פרומקייט" או מתוך יחס שלילי לנשים, וראה בספרו 'מוסר אביך' ב'מידות הראי"ה' ערך "צניעות"), אלא הכל לפי דיני התורה מתוך התבוננות ומחשבה, ובמקום שהיה צורך לפנות ולדבר אל נשים עשה זאת בנימוס, בכבוד ובסבר פנים יפות. וכך היתה דרכו בקודש, שהיכן צריך לפי דעתו להחמיר - החמיר, והיכן שהיה לפי דעתו צורך ואפשרות להקל - הקל. וראה לדוגמא במכתבו (נדפס ב'תחומין' ח"י עמ' 257) לגר"י קניאל זצ"ל, רבה של חיפה, שהתיר לו לצורך השפעת תורה ללמד בטכניון בכיתה שיש בה בחורים ובחורה אחת, עיי"ש (עמייח כ.), ותודה לרב יואל קטן שליט"א, ראש 'מכון שלמה אומן' בשעלבים, שהעירני לכך).

2. ליקוטי הראי"ה ח"א עמ' 223-224.

3. "כבוד קדושת מרן אבא גאון עוזנו ומאור מופתנו נשיא הקודש" (לשון רבינו הרצ"ה, זצ"ל בהקדמתו לאורות התשובה).

בהלכה: בעת בה התרבות האירופאית פשטה טלפיה בישראל, ואיימה להשכיח את הוראותיה והדרכותיה של ההלכה בכלל, ובתחום גדרי הצניעות בפרט, עמד מרן הרב זצ"ל בפרץ והורה את עם ה' תורת אמת.⁴ וכפי הדרכתו ההלכתית הכללית של מרן הרב זצ"ל: "ההבחנה בין יהדות, שיסודה ברבוי תורה, לבין יהדות שהיא מעוטת תורה, היא בזה שנאמר בוידוי הגדול לרבינו ניסים את אשר הקלת החמרת וי אשר החמרת הקלתי", וביחס לשני גופי הלכות, של חיוב פקוח-נפש ושל גדרי הצניעות לגבי נשים, שלזו הראשונה רבוי הקולות הם בחיוב פקוח-נפש ורבוי החומרות הם בגדרי זהירות הצניעות לגבי נשים".^{5,6}

במחשבת התורה: העמיק מרן הרב זצ"ל בשרשי קדושת הצניעות הישראלית והשפעותיה.⁷

בהנהגותיו האישיות והמעשיות: התעלה מרן הרב זצ"ל בצורה מופלאה.

עניינו של ליקוט זה הנו בתחום השלישי. ובאו בו פרטי מעשים והנהגות של מרן הרב זצ"ל בתחום הצניעות.⁸

"דע כי בזכרון מאמרי הצדיקים ומעשיהם תשכיל ותשוב ליוצרך".⁹

4. יעויין: שו"ת אורח משפט, או"ח, סימן לה (החיוב המוחלט של הקמת מחיצה בבית כנסת וההפרדה שם בין דברים לנשים, ואיסור קול אשה. נכפל במאמרי הראי"ה עמ' 511 ואילך); שו"ת עזרת כהן סי' ל' (איסור רקודים מעורבים) וסוף סימן קח (מחאה נגד ציור דמויות אשה במחזורים, ומופיע שוב בשו"ת אורח משפט, או"ח, סימן כ"א-ב); אגרות הראי"ה ח"א, אגרת רעט, עמ' שטז (מחאה חמורה נגד לימוד מעורב של בנים ובנות בגימנסיה, ויעויין בעניין זה בצמח צבי, עמ' ל"ה - עדות רבינו הרצ"ה על סירובו של מרן הרב זצ"ל לבקר בגימנסיה הרצליה, מכיוון שהעירוב בין המינים נעשה שם כעיקרון ולא מתוך דוחק); מאמרי הראי"ה עמ' 189-194 ואוצרות הראי"ה חלק א' (מהדורה חדשה), עמ' 431-432 (איסור בחירת נשים); אוצרות הראי"ה (שם), עמ' 417 (מחאה חמורה נגד רחיצה מעורבת של גברים ונשים); חוברת אורות הטהרה (אגרת לבנות ישראל בא"י על חשיבות צניעות הלבוש ומחאה נגד הלבוש הפרוץ, ונדפס שוב כאן בסוף מאמר זה). וע"ע בברווי הראי"ה כרוז פ"ט מחאה בעניני צניעות ובאגרות הראי"ה ח"ב עמ' כ"א הערה לעורך עיתון על ביטוי לא צנוע בעיתונו.

5. יעויין שו"ע אבן העזר סימן כא, ריש סעיף א' "צריך אדם להתרחק מהנשים מאד מאד" ובבית שמואל, שם, ס"ק א.

6. כפי שהביא את דבריו רבנו הרצ"ה בחוברת לשלושה באלול, ח"א עמ' כה, פסקה נב.

7. יעויין במקורות המלוקטים בחוברת אורות הטהרה ובמקורות הנוספים שציין הרב בועז אופן, שליט"א, בספרו מפתחות לכתבי הראי"ה ערך צניעות.

8. המקורות הובאו כלשונם, מלבד ההערות בסוגריים מרובעות, שהן הערות הבהרה והסבר של הכותב. נציין שחלק מהליקוט כבר נעשה בקצרה ע"י הרב משה צוריאלי, שליט"א בספרו אוצרות הראי"ה, חלק א' (מהדורה חדשה), עמ' 36-37.

תורת ההסתכלות¹⁰

כתב מרן הגר"מ חרל"פ, זצ"ל: "לפני הטהרה, כאילו דחפוני מלמעלה להגיד מלים אחדות להודיע את מי מטהרים. הודעתי להם קצת קצת מנוראותיו הטמירות, ושמים היותו [בן] תשע שנה לא הסתכל בצורת אשה, והיה בבחינת יוסף צדיקא." (מכתבי מרום, עמ' פד)

* * *

עודנו ילד, היה נזהר אברהם-איצ'לה שלא להתבונן בנשים. בלכתו ברחוב, היה עוצם עיניו כשראה אשה עוברת. (שבחי הראיה, עמ' לג, מפי הרב משה ד"ר זיידל)¹¹

* * *

פעם באה עיתונאית לראיין את מרן הרב זצ"ל, ולאחר מכן אמרה לרבינו [הרצי"ה] שנהנתה מהראיון עם אביו אך הפריע לה דבר אחד, שהוא לא הסתכל עליה כלל (הרב שחר רחמני בשם רבינו הרצי"ה. פורסם בחוברת עיטורי כהנים, שבט תשס"ג, במדור "קורות רבינו").

* * *

דרכו של הרב בפסיקת ההלכה היתה תמיד להחמיר לעצמו¹², גם במקום בו סבר כי מעיקר הדין יש להקל, ואף הקל למעשה לאחרים. כך נהג גם בבדיקת טהרת נשים. פעם אחת עמדה אשתו של מרן הרב זצ"ל בתור, עם כל הנשים, והגישה למרן הרב זצ"ל את הבדיקה, ולא שם לב שזו אשתו, והקל. שאלה אותו: 'מדוע החמרת לי לפני כן?' (בשם הגה"צ רי"ל זוסמן, זצ"ל. נדפס בחוברת ניצני ארץ ז, עמ' 223)

* * *

העיד הגה"צ הרב אריה לוין, זצ"ל: "הוא הקפיד מאוד על איסור הסתכלות בנשים, והיו מקרובותיו שאפילו לא הכירן." (מובא באוצרות הראי"ה, חלק א' (מהדורה חדשה), עמ' 63)

* * *

גם בעת זקנותו, קרוב לגיל שבעים, כאשר באו מדריכים ומדריכות של בני עקיבא לשמוע ממנו דברי יראת שמיים והתחזקות, ועמדו הבנים ליד קירות החדר מימין

9. מתוך ספר צידה לדרך, הובא ע"י מו"ר הגר"ש דבליצקי, שליט"א, בשער ספרו בינו שנות דור ודור (תשס"ו).

10. יעויין שו"ע, אבן העזר, סימן כא, סעיף א.

11. גם הרי"ל הכהן מימון הביא את הדברים בצורה שונה מעט בספרו שרי המאה, חלק ו, עמ'

245-246.

12. דהיינו במקום של ספיקות.

והבנות משמאל, צמודות לקיר, רחוקים משולחנו, עצם את עיניו ודיבר לכולם, מימין ומשמאל, בלבביות. (רבינו הגרמ"צ נריה זצ"ל, בספר **בשדה רא"ה**, עמ' 577)

* * *

כתב הגה"צ רי"ל זוסמן, זצ"ל: "זוכר אני, איך שפעם אחת במוצאי שבת, בא אליו זוג מודרני. האשה היתה לבושה בצניעות ועמדה מרחוק. והאיש התחיל משוחח עם הרב, אך באמצע השיחה התקרבה גם האשה וגם היא פנתה בדיבורים אל הרב, אולם הרב הפנה מיד את ראשו, התרחק קצת כשעיניו מושפלות למטה, וכמעט סגורות היו, כדי שלא יראה את האשה אפילו בראיה-בעלמא. וכמו ששמעתי מפורש מפי-קדשו של מרן הגר"מ חרל"פ זצ"ל, שהוא יכול להעיד על הרב שמעולם לא הסתכל בצורת אשה עוד מטל ילדותו." (מובא ע"י הגרמ"צ נריה, בספרו **בשדה הרא"ה**, עמ' 566).

הרב היה רגיל להרכיב משקפים שחורים כשדיבר לפני ציבור שהיו בו גם נשים, אפ' שהדבר היה באמצע חורף ולונדוני. כשבאה אליו אשה לשאול ממנו שאלה, היה מרכין ראשו (שבחי הרא"ה עמ' קכט, בשם הרב ד"ר י.מ. לרמן).

בכל נפשך ובכל מאודך

לשאלה על שלא עמד על המקח במשא-ומתן עם בעלת הבית להפחית מחיר שכירות חדר הדירה [בעת היותו תלמיד בישיבת וולוז'ין] ענה: וכי בשביל מה שאמרו חז"ל¹³ אל תרבה שיחה עם האשה, לא כדאי לוותר לה בשביל זה חצי רובל? (רבינו הרצ"ה בחוברת **לשלושה באלול**, ח"א, עמ' וז, פסקא ב:ב, על-פי עדותו של הרב אפרים טייטלבוים)¹⁴

* * *

כשחפצו לעשות שם בבויסק נשף של ריקודים אסורים¹⁵, לטובת "צדקה גדולה", הודיע להם בהחלט שהוא יבא שמה, ולפי מצב הנמוס וכבוד התורה אז נתבטל מתוך כך הנשף הזה, עם כל ההכנות המרובות שנעשו בשבילו, גם אצל השלטונות וגם אצל התושבים. גם ש"ס בכרך אחד הכין לו לקחת אתו לבית האסורים אם יגיע להאסר מפני הפרעתו זאת. ואת הפסדי ההוצאות, שנגרמו ע"י בטולו של אותו הנשף, סילק מתוך משכורתו¹⁶. (לשון רבינו הרצ"ה בחוברת **לשלושה באלול**, ח"א, עמ' יב, פסקא כ')

13. משנה אבות פ"א משנה ה.

14. גם כאן, הביא הרי"ל הכהן מימין את הדברים בצורה שונה מעט, שם, בעמ' 256.

15. יעויין שו"ע, אר"ח, סימן תקכט, סעיף ד, בשע"ת ד"ה "חייבים בית דין" ובמשנ"ב, שם, ס"ק כב, ובדברים חוצבי הלהבות בביאור הלכה לסימן שלט, ד"ה "להקל בכל" בשם ספר זכרון יוסף.

16. יעויין ברכות כ. "רב אדא בר אבהו" וכו'.

בהיותו הרב הראשי לארץ ישראל, התקיימה מסיבה ציבורית לכבוד אישיות ממלכתית (אנגלית), וגם הרב הוזמן לשם. לפתע נקראה זמרת אחת להופיע לפני הקהל. מרן הרב קם מיד ממקומו וברח מהמקום, בריצה ממש, ולא חש בזה כלל ל"כבוד המלכות" (מתוך מכתב של הרי"ל זוסמן זצ"ל, תלמיד מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, לגרמ"צ נריה זצ"ל. נדפס בקובץ 'מאבני המקום' של ישיבת בית אל)

כללי

"ישבנו פעם בשיעור אצל הרב. פתאום נשמעה דפיקה בדלת. משום מה פתח הרב בעצמו. נראתה אשה זקנה שבאה לשאול שאלה. הרב, שלא רצה להפסיק את שיעורו, רמז לה באין אומר, שתניח את העוף על השולחן. היא ואנחנו לא הבנו מה רצונו, עד שלבסוף תפסנו והורינו לה לעשות כדבריו. הבינונו כי הרב לא רצה בשום אופן לקחת בעצמו את העוף מידי האשה- משום צניעות"¹⁷. (שבחי הראי"ה, עמ' קה, מפי הרב אשר ריבלין)

נספח: אל בנות ציון

מובאת כאן איגרת מרן הראי"ה זצ"ל אל נשות ישראל, בענין תיקון הצניעות. האיגרת נדפסה בחוברת "אורות הטהרה" שהו"ל הרצי"ה זצ"ל. בנוסף לתוכן החשוב, יש ללמוד מהאיגרת גם את אופן התוכחה, מתוך כבוד רב:

אחיותינו הכבודות, בנות ציון, היו ברכה לעד
אחיות יקרות,

כבודכן הגדול בעיני, ובעיני כל ישראל, בתור בנות עמנו הגדול, אשר זכיתן לבוא לארץ חמדתנו, מקום מחמד עיננו, ולהשתתף במפעלי חייכן בבנין עמנו וארצנו הקדושה, ההולך ומתפתח בישע צור ישראל וגואלו – הכבוד הזה הוא בעצמו מביא אותי להעיר את רוחכן הטובה, לשאת את נס המחאה והמרד נגד מנהג חסר-טעם אשר חדר בשדרות הנמוכות של בנות ההמון בארצות שונות, ביחוד אחרי המלחמה הנוראה, אשר האנושות איבדה על ידיה הרבה מאד מנכסיה הרוחניים, ואוצרות מוסרה נתלדלו. בתוך מערכה של חיים ירודים, חסרי בסיס נפשי, חדר המנהג הגרוע של התלבושת החדשה בפריצות שובבה¹⁸, מודה¹⁹ כזאת שרוב טובי האנושות חורקים

17. יעויין שו"ע, אבן העזר, סימן כ"א, סעיף ה', בדברי הבית שמואל ס"ק ט' לענין מסירת חפץ מאשה לגבר.

18. מעשה נערות וילדות (רש"י הושע פרק ו' פס' יא) והליכה בשרירות הלב (רש"י יחזקאל פרק ל"ח פס' ד').

עליה שן, ופניהם מאדימות מזעם ובושת. וכמו הרבה מנהגים רעים וחטאים, שהחברה התרבותית שלנו נתקלת בהם, מתוך חולשה ואפיסת כח של חיים מוסריים רעננים, שלדאבון לבנו דור בנינו ובנותינו, השוכחים את הוד נפשם ואת תפארת עמם, נעשים מהראשונים לתקלה, וכנסת ישראל כולה סובלת מזה הרבה מאד חולי וקצף, שנאה ובזיון, כן גם המנהג המכוער הזה, של התלבושת החשופה, הולך הוא ומתפשט כארס, ועולה מן השדרות הירודות גם לידי השדרות העליונות והכבודות, למעט את יקר כבודן.

וכאשר המנהג המקולקל הזה, מצד מידת דין תורתנו הקדושה, ומסורותינו הנעלות בזיו יקרת מוסרן, הוא אסור איסור חמור ומצד המוסר האנושי הוא תועבה ומפלצת, הנני מקוה שאף-על-פי שלקינו גם פה בארצנו הקדושה - שצריכים חיינו בודאי להיות טהורים ונעלים, עומדים למופת ולסמל לשאר אחינו שבויי הרוח השקועים במעמקי הגולה - במכת המדינה הגלותית, והחיקוי הקופי של המנהג השפל הזה, בכל זאת תאמצני תקוותי, לפי שאר-הרוח ויתרון-הכבוד הנפשי, החופף על כל נפש מישראל, אשר באה להסתופף בצל צח של ארץ חמדתנו, כי מהרה יפוג השכרון הזה, ואתן, בנות ישראל שבארץ-ישראל, היה תהיינה בנות-החיל הלוחמות על טהרת מוסרנו, ובגועל-נפש תשליכו מהרה את המודה הפרועה הזאת, וכטהרת נשמתכן ככה יטהרו ארחות חייכן, והליכותיכן בתלבושת תהיינה הליכות עולמנו, עולמו של ישראל הפנימי, הנובעות ממעין תורתנו הקדושה, חיינו ואורך ימינו לעד.

גדרו, אחיות טהורות, את הפרצה הזאת, והסירו את הנגע המודרני הזה מארצנו הקדושה, מערינו וממושבותינו ומכל קבוצותינו הקדושות כולן לד', אור ישראל ולעמו. ותתברכו בארך ימים וחיים טובים ורעננים, בדורות ישרים אשר יציצו ויפרחו תפארה על הרי ישראל ויהודה,

כעתירת אחיכן הנאמן

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

“והוא רחום” בלילות חול המועד

הקדמה

כמו בחיים כך גם בהלכה ובמנהג, יש פרטים קטנים אך משמעותיים. קטנים מצד עשייתם, ומשמעותיים מאד ברעיון שמביעים. נפנה כאן את תשומת הלב למנהג מסוים בחול-המועד, אף הוא נראה “קטן”, בסה”כ להמנע מאמירת פסוק, אך נותן הרגשה מיוחדת של חגיגות בחול-המועד.

טעמי אמירת “והוא רחום” ואי אמירתו בשבת

מנהג אמירת “והוא רחום” לפני תפילת ערבית, מקורו קדום כבר בתקופת הגאונים, כפי שמובא בשו”ת הגאונים שערי-תשובה סימן פ’.

טעמים שונים נאמרו בראשונים למנהג זה. יש אומרים, מפני שבשחרית ובמנחה קרבן תמיד מכפר, אבל במעריב שאין קרבן תמיד צריך לומר והוא רחום. יש אומרים, שמנהג זה קשור למנהג שנהגו ללקות בשעת מעריב לכפר על העוונות. ראה בטור ובבית-יוסף סימן רלז דיון על הטעמים השונים, וכן בשו”ת יחווה-דעת ח”ה סי’ מה.

בשבת וי”ט נהגו באשכנז שלא לומר והוא רחום, כך העיד הטור סי’ רסז. אמנם שם הביא שבספרד נהגו לומר “והוא רחום” אף בשבת, אך בזמנינו לא נהגו לאומרו גם בקהילות הספרדים.

בטעם ההמנעות בשבת נכתבו בראשונים טעמים שונים, ראה בטור שם וביחווה-דעת שם.

אמירת “והוא רחום” בחול המועד

ואמנם, למרות שכנראה בקהילות ישראל נהגו לומר והוא רחום בחוה”מ²⁰, היו כאלו שנמנעו מלאומרו. מנהג זה הינו “כלל-ישראלי”: נמצאו לו מקורות חסידיים, ליטאיים, ואף מרן הראי”ה קוק זצ”ל, נהג והנהיג מנהג זה.

חסידיים: במשמרת שלום (סימן לג סע’ א) והוא מנהגי חסידות קודינוב, מובא שלא לומר והוא רחום בלילי חוה”מ קודם ברכו. בהערות שם ביאר המחבר הטעם לכך,

20. כך נראה מסתימת הפוסקים שלא הזכירו דבר בענין זה, וכך גם נוהגים בזמנינו ברוב הקהילות. וראה במנהגי וורמזא לר”י שמש ח”א עמ’ נ”ח לומר והוא רחום במוצאי יו”ט לחוה”מ.

מפני שחוה"מ אינו יום דין והזכרת עוונות,²¹ וסיים: "וכל מה דאפשר להשוות חול המועד ליום טוב בעניינים כאלו צריך להשוות, ובזה מכבד את המועדות". בספר מנהגי קומראן, אף הם מעדת החסידים, מובא (סי' שיח) שבחוה"מ בתפילת ערבית התחילו מברכו ולא אמרו והוא רחום. בלוח "דבר בעיתו" (לרב גנוט שליט"א) הביא²² את מנהג חסידי קרלין-סטולין לומר רק את הפסוק השני "ה' הושיעה וכו'", ולהשמיט את הפסוק הראשון "והוא רחום וכו'".

ליטאיים: ע"פ דברי הרצי"ה קוק זצ"ל מובאים בסמוך, נהגו בעיר בויסק שלא לומר והוא רחום בחוה"מ, ע"פ רבם הרב יעקב בנדטמן זצ"ל, מח"ס זכרון יעקב. ראה קורות חייו בנספח פה. המנהג נמשך בבויסק עד זמן הראי"ה קוק זצ"ל שגם שימש כרבה של בויסק לפני עליתו ארצה. א"כ מובן מאליו, שהסכימו לכך גם שני גדולי התורה הידועים ששימשו ברבנות בויסק בין הר"י בנדטמן לבין הראי"ה: רבי מרדכי עלישברג זצ"ל ורבי יחזקאל ליפשיץ זצ"ל.²³

מזן הראי"ה קוק זצ"ל: העדות על כך נמצאת אצל בנו הרצי"ה קוק זצ"ל ותלמידו הרמ"צ נריה זצ"ל.²⁴

"אצלנו" נקבע שבמעריב שבמועד לא אומרים והוא רחום. נמשך עוד מבויסק. רבי יעקב מבויסק בעל תשובות "זכרון יעקב" תיקן זאת,²⁵ זכירת המועד באופן מיוחד. ("מתוך התורה הגואלת", שיחות הרצי"ה, סיכם הרב אביהו שורץ שליט"א, ח"א עמ' ק"ח)

21. שם נסמך על דברי הזוהר בפרשת תרומה, שבד"כ אומרים "והוא רחום" בגלל שיש פחד גיהנם, אבל בשבת שלא נמצא פחד הגיהנם ולא דין אחר אסור לאמרו. לפי טעם זה טוען המשמרת שלום גם ביו"ט ובחוה"מ שנקראים מקרא קודש ואין בהם פחד הגיהנם ולא דין אחר אין לעורר בהם דינים ר"ל. יש להעיר שלפי הטעמים שנאמרו בראשונים לאי אמירתו והוא רחום (ראה ביחודה דעת שצויין למעלה) נראה שבחוה"מ שייך לומר "והוא רחום".

22. בתאריך ט"ז תשרי.

23. ראה עליהם במאמר "בויסק ורבניה" שצויין לקמן.

24. משום מה לא מוזכר המנהג בסידור עולת ראיה. אשמח אם מישהו מהקוראים יעמידני על מקור נוסף בו נזכר מנהג הרב זצ"ל בזה.

25. בישיבת מרכז הרב. עד היום בישיבה זו נוהגים כך.

26. לא נמסר האם רבי יעקב הנהיג כך מסברא שלו, או שאף הוא ראה כך בקהילות אחרות.

"בלילות חול-המועד היה הש"ץ בתפילת ערבית מתחיל לפי הוראת הראי"ה ב"ברכר", ולא אמרו קודם פסוקי והוא רחום".
(מועדי הראי"ה, כתב הרמ"צ נריה, עמ' ק"ח)

סיום

כמדומה שראוי והגון מנהג זה, שהתקבל על ליבו של הראי"ה קוק והנהיגו בישיבתו, להתקבל אף בשאר ישיבות וקהילות ישראל, להימנע מאמירת "והוא רחום" בלילות חוה"מ²⁷.

נספח: הג"ר יעקב בנדטמן זצ"ל, רבה של בויסק

הרב רבי יעקב בנדטמן ישב על כסא הרבנות בבויסק. רבי יעקב נתינתם מאביו עוד בילדותו. אבי אביו הגאון רבי שמואל חסיד מראסיין לקח אצלו. בהיותו בן עשר שנים כבר דרך כוכב מיעקב וכל יודעיו נבאו לו עתידות. הוא שקד בבית זקנו בתורת ד' יומם ולילה. אחרי נשואיו ישב באהלה של תורה סמוך על שולחן חותנו בעיר שקוד (זמוט). שנים אחדות למד שם בצותא עם רבי יוסף שנודע אח"כ בשם הגאון רבי יוסיל'ה זצ"ל, הגאבד"ק סלוצק) ובמשך הזמן יצא לו שם כאחד הגדולים. אח"כ תקע אהלו בעיר חדש-סוגינד. שם נקשרה נפשו עם רבי אליהו (מי שנתפרסם אח"כ בתור גאון וצדיק רבי אליהו ראגאל'ר זצ"ל) ולמד יחד אתו תורה בחסידות ופרישות, בקדושה ובטהרה. בתקופת ימי שבתו שם נבחר גאון יעקב למורה צדק. ומעיר חדש-סוגינד איוה למושב לו את העיר שאוול ונתמנה שם למ"ץ. משם לוקח אחר כבוד לעיר בויסק. בה ישב על כסא הרבנות יותר משלושים שנה – ועל שמה נקרא: רבי יענקל'ה בויסק'ר.

בכל שנות כהונתו ברבנות בויסק נוסף על שקידתו הגדולה בתורה לשמה, עבד בכל כוחו לטובת קהילתו ונתן את נפשו לחזק את הדת, לתקן תקנות מועילות, להשגיח על עניני העיר וליישר אורחותיה באורח משפט ויראת ד'. לשם זה עשה גדרים

27. גם הגר"ש דבליצקי שליט"א מבני-ברק נוהג שלא לומר והוא רחום בלילות חול-המועד. נעיר כאן לגבי אמירת "והוא רחום" בחנוכה ופורים, וראה בהלכות יום העצמאות (רקובר) עמ' ש"צ, בסדרי התפילה שע"פ הוראת הגר"ש גורן זצ"ל, שאין אומרים והוא רחום ביום העצמאות.

וסייגים, עד אשר הרים קרן העיר בויסק לשם ולתהילה. הוא יסד בה חברות רבות ולא הניח דבר גדול וקטן אשר לא היה לראש פנה. בעצמו הגיד כל השעורים דבר יום ביומו, היינו: דף גמרא, פרק משניות, מגן ארץ, עין יעקב ומדרש. ומדי שבת בשבתו הגיד לפני הקהל דרוש ותוכחה, ובענות צדקו ארח לחברה תהלים בכל שבת באשמורת הבוקר ועמם יחד נתן קולו קול יעקב במזמורי נעים זמירות ישראל כמה שעות רצופות. אף היה עץ חיים למחזיקים בתורת ד', והחזיק בידי למודי ד', אשר נהרו מכל העברים לצקת מים על ידו. בימין צדקו נתן להם די מחסורם, שיוכלו לעסוק בתורה מתוך מנוחה. אלה שקיבלו ממנו תורה והתחממו לאורו עלו למעלה למשכיל בתורת ד' ויראת שמים ומהם יצאה תורה והוראה לישראל.

וכך הוא "עמל הרבה שיתקדש שם שמים על ידו וכן להיפך ח"ו שלא יתחלל ש"ש על ידו" כפי עדותו בצואתו שכתב לפני פטירתו, שפורסמה בספרו.

ביום שבת כ"ז אדר שנת תרכ"א יצאה נשמתו בקדושה ובטהרה ונאסף יעקב אל עמיו. גדולי הרבנים מכל הסביבה, וגם המונים המונים באו רגלי לעשות אבל כבוד ומספד ליעקב. ספרו "זכרון יעקב" אשר השאיר אחריו ברכה (שו"ת להלכה וגם חידושים בגפ"ת ושו"ע) יצא לאור אחרי פטירתו ע"י בן בתו הרב ר' יהודא הרץ מיאנישוק (ווילנא – תרל"ה). בראש הספר באו מכתבי תהילה מגאוני ישראל.

(מתוך מאמר של הרב זאב אריה רבינר ז"ל: "בויסק ורבניה", נדפס ב"סיני" עמ' ע"ג-ע"ד)

לוח ראשי תיבות בחוברת

כא"ל	כל אשר לו
כנה"ר	כנפשו הרמה
כקש"ת	כבוד קדושת שם תפארתו
כש"ת	כבוד שם תפארתו
כת"ר	כבוד תורתו
כתי"ק	כתב יד קדשו
לאיו"ט	לאורך ימים ושנים טובות
לע"ע	לעת עתה
מ"ח	מר חשון
מע"כ	מעלת כבודו
מעכ"ת, מעכת"ר	מעלת כבוד תורתו
ס"ר	סליחה רבה
סו"ס	סוף סוף
סוע"ה	סיני ועוקר הרים
ע"ד	על דבר, על דעת
ע"ז	על זה
עו"ר	עושי רצונו
עי"ז	על ידי זה
עקו"ת	עיר קודש ותפארת
פאה"ד	פאר הדור
פעה"ק	פה עיר הקודש
קה"ק	קהילת הקודש
קו"ק	קול קורא
רומע"כ	רום מעלת כבודו
רומעכ"ג	רום מעלת כבוד גאונותו
רומעכ"ה	רום מעלת כבודו הרמה
רומעכ"ת, רומעכת"ר	רום מעלת כבוד תורתו
רפו"ש	רפואה שלימה
רשכבה"ג	רבן של כל בני הגולה
ש"ב	שאר בשרו
שחל"ח	שבק חיים לכל חי
ת"ל	תודה לקל
תוה"ק	תורה הקדושה

אבד"ק	אב בית דין קהילת
אגוה"ר	אגודת הרבנים
אד"ר	אדר ראשון
או"ש	אומר שלום
אחד"ש	אחרי דרישת שלומו
אחדש"ת	אחרי דרישת שלום תורתו
אחדשה"ט	אחרי דרישת שלומו הטוב
אחדשת"ה	אחרי דרישת שלום תורתו הרמה
ארה"ק	ארץ הקודש
ב"ב	בני ביתו
באה"ר	באהבה רבה
באהנ"פ	באהבת נפש
בזה"ל	בזה הלשון
בי"ע	בית עלמין
ביה"ק	בית הקברות
במ"ק	במקום קדשו
בעוה"ר	בעוונותינו הרבים
גאב"ד	גאון אב בית דין
ד"ת	דין תורה
דו"ש	דורש שלומו
דוש"ת, דושת"ו	דורש שלום תורתו
דכבה"ג	דבכהאי גוונא
הדר"ג	הדרת גאונותו
הי"ו	השם יחייהו וישמרהו
חז"ב	חריף ובקי
חופ"ק	חונה פה קהילת
ידי"נ	ידיד נפשי
ידי"ע	ידידי עוז
יצ"ו	ישמרהו צור ויחיהו
כ"ג	כבוד גאונותו

